

Sabine Schmidtke

Zapadnjačka konstrukcija Maroka kao krajobraza slobodne homoerotike

S njemačkog jezika prevele:

Azra Plićanić-Mesić, prof.

Mirela Landsman Vinković, prof.

Stalan motiv okcidentalno-zapadnjačkog prikaza islamskog kulturnog prostora, za koji je Edward Said stvorio pojam¹ „orijentalizam“, predstavljanje je islama kao religije izražene senzualnosti i požude.

U središtu predstavljanja Orijenta stoljećima je stoga bila institucija harema, koji je baš zbog svoje zatvorenosti poticao erotske maštarije brojnih putnika, pisaca i umjetnika, služeći kao literarni topos alegorije Orijenta.²

U imaginariju Orijenta kao mjestu tjelesne požude pripada i predodžba o izrazito široko rasprostranjenim istospolnim seksualnim praksama.

Srednjovjekovna kršćanska polemika, koja je imala za namjeru prikazati nečudorednost i poročnost kao stalni sastavni dio islamske religije i njezinih sljedbenika, u znatnoj je mjeri oblikovala takvu predodžbu (ponekad iz neznanja, ali često i protiv stvarnog saznanja), stvarajući iskrivljenu sliku islama kao religije ispunjene neobuzdanom željom za uživanjem.

Kao posljedica ideje nastale u kršćanskom srednjom vijeku, a koja je vezana uz sodomiju, efeminaciju i demonizaciju, nastao je prigovor da čak i sam Kuran tolerira i dopušta, između ostalog, perverzno stupnjevano varijante seksualne „izopačenosti“ homoseksualnih praksi – sve kako bi se oklevetao protivnik.³

Za potkrepljivanje ove polemike proširili su stravične priče o istospolnim seksualnim praksama na Orijentu koje su trebale ukazati na bezgraničnu okrutnost Muslimana. U jednoj pisanoj zamolbi za vojnu pomoć protiv nadirućih Seldžuka, pripisanoj bizantskom caru Aleksiju I Komnenu (1081.-1118.), a što je prema današnjim saznanjima bila krivotvorina, proširena na Zapadu prije Prvog križarskog

rata, opisuje se kako Saraceni ne siluju masovno samo žene, nego, što je još gore, i muškarce svih godišta i rangova, uključujući svećenike i redovnike. Prema tom dokumentu čak su i biskupi bili silovani, a jedan od njih je od posljedica takvog „bezdušnog grijeha“ (*nefario peccato*) i umro.⁴ Posebna opasnost za kršćansku Zapadnu Europu viđena je u učestalim otmicama brojnih kršćanskih mladića, koji su iskorištavani kao seksualni objekti od Muslimana za njihove seksualne požude. Muke kojima su morali biti podvrgnuti od strane svojih novih gospodara bile su neiscrpna tema kršćanskih prikazivanja.⁵

Za vrijeme prosvjetiteljstva bilo je doduše nastojanja da se srednjovjekovna slika Orijenta zamijeni jednim objektivnim, neutralnim, štoviše ponekad i oduševljenim i idealiziranim pristupom Islamu. Jedino je područje seksualnosti, posebice homoseksualnosti bilo od toga i nadalje izuzeto. Stigma senzualnosti i široke rasprostranjenosti istospolne seksualne prakse i nadalje je nepromijenjeno bila prilijepljena uz Orijent, dok je neko ozbiljno sagledavanje zapadnjačkog tabuiziranja homoseksualnosti bilo skoro nemoguće.⁶

Cijeli niz orijentalista, koji se više nisu mirili sa srednjovjekovnom predstavom homoseksualnosti kao sastavnog dijela imaginarija o islamu i arapstvu, uložio je napore u dokazivanju da su homoseksualne prakse bile „strane prvobitnom duhu arapskog naroda.“ Takvu su tezu zastupali, primjerice, Alfred von Kremers (1828–1889) ili Adam Mez` (1869–1917).⁷

Kasniju rasprostranjenost ove pojave pokušali su barem dijelom objasniti kulturnim utjecajem perzijskih običaja.⁸ Nadalje su tvrdili da homoseksualnost proizlazi iz heteroseksualne prezasićenosti i time je izraz dekadencije i degeneriranosti.⁹ S druge se strane navodi da je i stroga podjela spolova odgovorna za široku rasprostranjenost homoseksualnih praksi u islamskom prostoru.¹⁰ Ovakva tumačenja, koja su, između ostalih, začeli pojedini islamski srednjovjekovni autori, prisutni su i u suvremenim znanstvenim istraživanjima.¹¹

Jedno posve drugačije objašnjenje dao je Richard Francis Burton (1821-1890). On je uostalom bio prvi zapadnjački orijentalist, koji je u prilogu (1886) pod naslovom „Terminal Essay“, objavljenom uz njegov prijevod knjige „Tisuću i jedna noć“, iscrpno pokušao protumačiti orijentalnu sklonost prema mladićima (*Knabenliebe*).¹² On je svoju teorijsku tezu zasnovao na klimatsko geografskom pojasu, kojega je nazvao „zonom razvrata“ (*Sotadische Zone*), a koji se protezao od sjeverne Afrike i južne Europe, Bliskog istoka, sve do Kašmira, Kine, Japana i središnje Azije. Unutar navedene zone, tvrdio je Burton, „porok“ je popularan i endemski te u najgorem slučaju slovi kao pojedinačni grijeh. Sjeverno i južno od navedenog zemljopisnog pojasa porok se pojavljuje sporadično uz osudu većine, koja je u pravilu fizički nesposobna izvesti takvu radnju i na nju gleda s izrazitim gnušanjem.¹³

Stereotipni klišeji o Orijentu i navodnom tolerantnom držanju islama naspram istospolnih seksualnih praksi i njihovog daljnjeg širenja na tom području djelovali su pak fascinantno i osobito privlačno na homoseksualce.¹⁴ Ako su se heteroseksualnom zapadnjačkom promatraču Muslimani sa svojim navodnim razuzdanim i perverznim požudama doimali opasnima, odbojnim i nemoralnim, homoseksualni zapadnjak je baš u tome nalazio posebnu draž.¹⁵ Kao što

su homoseksualci pokušali naći moralno opravdanje i estetske uzore za svoj osobni način života¹⁶ u antičkoj pederastiji (ljubavi prema mladićima), ili pak u biblijskom uzoru poetske ljubavi između Davida i Jonatana, to isto su tražili i u islamu. Tako su romantiziranoj slici Orijenta u očima Zapada nadodali i obilježje Orijenta kao mjesta seksualne tolerancije i slobodne homoseksualnosti, aspekt koji zapravo u potpunosti isključuje Edward Said.¹⁷ Njihove romantične predodžbe o homoerotičnom Orijentu nalazile su potkrepu u djelima kao što su *Tisuću i jedna noć*, koje je nakon Galandovog prijevoda s početka 18. stoljeća slovalo kao pojam hetero i homoerotičnog Orijenta,¹⁸ Hafizovog *Divana*,¹⁹ te Umar Hayyāmasovog *Ruba'iyata* u prijevodu Edwarda Fitzgeralda (1809.-1935.). Napokon, veze Thomasa Edwarda Lawrencea (1888.-1935.) s arapskim mladićima i opis njegovog silovanja od strane turskih vojnika u gradu Darā'a u studenom 1917., a koji je odražavao i njegovu mazohističko-destruktivnu požudu,²⁰ hranili su maštarije zapadnjačkog homoseksualnog promatrača.

Homoseksualci na području istraživanja seksualnosti, Karl Heinrich Ulrich (1825.-1895.) i Magnus Hirschfeld (1868.-1935.), koji su pokušali dokazati da je homoseksualnost urođena prirodna sklonost i njihovim sljedbenicima dobro su došle tvrdnje o rasprostranjenosti homoseksualnih praksi na Orijentu za razvijanje vlastitih teza. U svom članku o „Ulozi homoerotike u arapskom svijetu,“ objavljenom 1923. godine u Hirschfeldovom *Godišnjaku za seksualne međufaze s posebnim osvrtom na homoseksualnost*,²¹ Ferdinand Karsch-Haack (1853.-1936.) kritički se osvrnuo na mišljenje Alfreda von Kremera. Navedeni je autor pokušao utvrditi da je „duh arapskog naroda“ izvorno bio slobodan od homoseksualnosti,²² zaključivši u punoj suglasnosti s Hirschfeldom:

„Mi ... naprotiv prihvaćamo homoerotske životne pojavnosti gdje god nastanu iz sklonosti kao prirodni proizvod endemske genetske predodređenosti, tako prirodne i za Arape.“²³

I ostale klišeje koje su heteroseksualni orijentalisti stalno iznosili u negativnom svjetlu, Karsch-Haack pozitivno je reinterpreterao. Otvoreno isticanje primjerice homoerotičnih sklonosti i aktivnosti koje su heteroseksualnim promatračima kršćanskog Zapada bile zastrašujuće, Karsch-Haack idealizirano prikazuje kao „neškodljivu istinoljubivost po pitanju spolnosti,“ vidjevši u tome jednu od „pohvalnih osobina Arapa.“²⁴ „Senzualnost“ Arapa, koja je za druge postala negativni klišej, za Karsch-Haacka nedvojbeno je pozitivna osobina. Štoviše, u njoj vidi ostvareni estetički ideal muškoga prijateljstva.²⁵ Glavnim protagonistima pederastije (sklonosti prema mladićima) Karsch-Haack identificira Mu'tazilite, poput Sufita, koje potpuno u duhu svoga vremena doživljava slobodnim misliocima.²⁶

Navedeni pokušaji stanovitoga teoretiziranja ove teme bili su rijedak izuzetak jer je cjelokupno područje seksualnosti u islamskom kulturnom prostoru u znanstvenom istraživanju Orijenta (*Orientforschung*) dugo vremena bilo tabuizirano, odnosno koliko god je to moguće zanemarivano. Uzmimo na primjer *Bāh spise* iz područja seksualnog odgoja i seksualne higijene iz razdoblja arapsko-islamskog srednjeg vijeka. Njih su dugo vremena brojni zapadni orijentalisti doživljavali kao sblažnjivu pornografiju te su ih stoga isključivali iz znanstvene obrade.²⁷ Pri

prevođenju arapske, perzijske ili turske literature na europske jezike odlomci s homoerotskim sadržajem bili su obično u potpunosti ispuštani ili su ih prevodioci sami i uz promijenjeni smisao preoblikovali, tako što su homoseksualne zamijenili s heteroseksualnim sadržajima. Alternativno, sadržaj takvih odlomaka citiran je na latinskom.²⁸ Tek je u novije doba istraživačka znanost započela s ozbiljnim znanstvenim razmatranjem uloge seksualnosti i kategorizacije spolova u islamskim društvima općenito²⁹ te osobito³⁰ homoseksualnih praksi i obrazaca ponašanja.

Različite zapadnjačke predodžbe o uzrocima i pojavnim oblicima istospolnih odnosa, posebno o seksualnom odnosima između muškaraca na Orijentu, govore zapravo malo o zbilji na tom području, a temelje se u pravilu na vlastitim kulturnim pogledima na seksualnost i konstrukciji spolova (*Geschlechterkonstruktion*).

Kur'an izričito zabranjuje homoseksualni spolni odnos te se utoliko ne razlikuje od striktnih zabrana u Starom i Novom Zavjetu. Međutim, Kur'an u odnosu na Stari Testament (*Levitski zakonik 20:13*) ne propisuje neku specifičnu kaznu.³¹ Islamski pravници bili su jedinstveni oko kažnjivosti homoseksualnosti i u teoriji su mahom zahtijevali pogubljenje delikvenata.³²

No, u pogledu homoseksualnih radnji kod kojih ne dolazi do penetracije, oni su se razilazili u mišljenju. To se posebno odnosilo na međubedreni seksualni odnos (*tauhiḍ*) koji je dio pravnih stručnjaka smatrao dopuštenim.³³ Interpretacija i primjena zakonskih propisa svetih vjerskih tekstova bili su, naravno, kako u islamskom, tako i u katoličko-zapadnom kulturnom krugu, u velikoj mjeri uvjetovani njihovim temeljnim tradicionalnim kulturnim spoznajama, koje se međusobno znatno razlikuju.

U islamskom kulturnom prostoru socijalna spolna kategorija čovjeka definira se po ulozi koju zauzima u spolnom odnosu. Pitanje biološkog spola seksualnog partnera pritom je nebitno. Muškarcu koji u spolnom odnosu s muškim partnerom preuzima aktivnu ulogu onog koji penetrira (= *lūt*), pripada ista socijalna spolna kategorija kao i muškarcu koji takvu ulogu preuzima u spolnom odnosu sa ženskom partnericom. S gledišta takvog konvencionalnog muškarca „golobradi“ mladići (*amrad*, mn. *murd*) predstavljaju isto tako poželjne seksualne objekte kao i žene. Ta vrsta podudarnosti u seksualnoj poželjnosti obiju kategorija može se naći u brojnim i raznovrsnim literarnim djelima. Među njima su tako fiksijska djela iz područja zabavne literature,³⁴ humor,³⁵ sanjarice,³⁶ kao i teorijske rasprave na temu ljubavi i erotike ili djela koja pripadaju žanru literature koja se bavi raspravama o hijerarhijskim položajima, u kojima se važu prednosti i nedostaci dječaka i djevojčica kao seksualnih partnera.³⁷ Ozbiljna promišljanja o prednostima i nedostacima spolnog odnosa sa ženama u usporedbi s međusobnim odnosom s mladićima, sa stajališta aktivnog, dominirajućeg partnera, nalazimo i u islamskoj medicinskoj literaturi.³⁸ Čak i prema gledištu puritanskih jurista, koji su kuransku zabranu homoseksualnih odnosa tumačili u najstrožem smislu, erotska žudnja za mladićima predstavlja isto tako prirodnu pojavu kao i žudnja prema ženama.³⁹ Mišljenje Sufita da je lijepi mladić „svjedok“ (*šāhid*) božanskog atributa ljepote, odnosno da „promatranje golobradih“ (*al-nazar ilā l-murd*) odgovara promatranju same božanske ljepote, ukazuje nadalje na činjenicu da je ljepoti mladića ponekad pridavano jedno više značenje nego ljepoti žene.⁴⁰

Međutim, sramnim se shvaća kada odrastao muškarac u spolnom aktu preuzima pasivnu ulogu, odnosno prepusta dominantnu ulogu penetratora mladiću. Takvo se ponašanje patologizira. Stručan termin za pasivnu homoseksualnost je *ubna*.⁴¹ Na pitanje radi li se ovdje o prirodnoj ili stečenoj bolesti, islamski liječnici odgovarali su različito, kao i na pitanje treba li se i kako ta bolest liječiti.⁴² Treba imati na umu da se u islamskom kulturnom krugu jedna takva osoba ne identificira automatski sa ženskim osobinama. U tom se pogledu, kao što je upozorio Everett K. Rowson, kategorija pasivnog homoseksualca razlikuje od kategorije *muhannata*. Potonjem se, barem od devetog stoljeća, pripisuje pasivno homoseksualno ponašanje. I obrnuto, pasivnom se homoseksualcu (*ma'būn*) automatski ne pripisuju tipični načini ponašanja i osobine *muhannata* kao što su transvestija i efeminacija.⁴³ „Golobradi“ mladići, naprotiv, mogli su bez daljnjeg biti penetrirani, bez opasnosti da bi ih se moglo smatrati *ma'būnom* ili da će time izgubiti muškost.

Dok ovakve predodžbe o konstrukciji spolova pokazuju mnogobrojne paralele s prevladavajućim gledištima u antičkoj Grčkoj, u arapskom je području grčki običaj pederastijske inicijacije izuzetno rijedak.⁴⁴ Iako je provođenje kuranskih zabrana istospolnih praksi u različito vrijeme i na različitim mjestima podlijegalo jakim kolebanjima, vrlo je vjerojatno da su oba homoseksualna oblika ponašanja, koja su se smatrala prirodnima pa u tradicionalnim islamskim društvima nisu doživljavana kao smetnja u poretku socijalnih spolnih kategorija, naišla u islamskom svijetu na tradicionalno široku rasprostranjenost. Misli se na veze između odraslog muškarca i mladića (*“age-stratified/transgenerational pattern”*) te odraslog muškarca i *muhannata* (*“gender-stratified/transgenderist pattern”*).

Potpuno se pak drugačije prikazuju kulturne predodžbe Zapada prema seksualnosti i identifikaciji spolova. Za to područje karakteristična je stroga muško-ženska dihotomija.

Dotična pripadnost jednom od spolova u tom striktnom modelu dvospolnosti isključivo je biološki determinirana; tjelesna obilježja čovjeka određuju nedvosmisleno njegov spolni identitet. Time je spolom određena i uloga čovjeka. Simetrija dihotomnog modela zahtijeva da se žudnja biološkog spola nužno treba usmjeriti na drugi spol. Ukoliko sociokulturno ponašanje nekog pojedinca odudara od njegovog biološkog spola, to se doživljava anomalijom, narušavanjem cijelog modela. U skladu s time negativnima se pokazuju tradicionalne predodžbe o homoseksualnom ponašanju. Na cjelokupnom germanskom jezičnom području, već u pretkršćanskom razdoblju, bila je uspostavljena uska povezanost ideja (*Ideenverbindung*) između homoseksualnosti (= efeminacija), kukavištva (= nespremnost na borbu) i magije (= miješanje otrova). U kršćansko doba ove su predodžbe nadopunjene sugeriranjem nedvosmislene kauzalne veze između nekažnjelog postojanja seksualnog čina, koji se perverzno klasificira i koji je supsumiran pod skupni pojam sodomije, i Božje osvete naspram cijele države i njezinog stanovništva u obliku političkih poraza ili prirodnih katastrofa (opća glad, potresi, epidemije kuge; „mit o Sodomi“). Iz toga je proizašao nalog države da se „sodomisti“ trebaju progoniti i uništiti radi preventivne zaštite stanovništva. Tijekom srednjovjekovnog suzbijanja hereze tome je pridodana i uska povezanost ideja sotonizma i sodomije.⁴⁵

Srednjovjekovno izjednačivanje sodomije i „grieha protiv prirode“ zamišljeno je tijekom prosvjetiteljstva shvaćanjem da je sodomija k tome općeopasan i po zdravlje štetan porok. Iz takve predstave o opasnosti za zajednicu proizašla je obveza države da pravno kazni počinitelje sodomskih radnji. Inherentna opreka u predodžbi da je homoseksualnost istodobno i zločin i bolest postupno se izgubila u korist patologiziranja ovoga fenomena. To je bio važan preduvjet za dekriminaciju homoseksualnosti u prošlim stoljećima u zapadnom svijetu.⁴⁶ Moderni socijalni koncepti nastali iz tih osnova, „homoseksualnost“, „heteroseksualnost“ i „biseksualnost“, duboko su ukorijenjeni u zapadnjački model dvospolnosti,⁴⁷ stoga izgledi za nastajanje usporedivih pojmova u okviru jednoga koncepta koji je tradicionalno tipičan za islamski prostor nisu realni.

Skicirane zapadnjačke stereotipne predodžbe o rasprostranjenosti homoseksualnih praksi na Orijentu, kao i vrednovanje toga fenomena, reflektiraju se u literarnim svjedočanstvima zapadnjačkih kolonijalista, putnika, pisaca i poeta. Zbog svoje geografske blizine i širenja francuske vlasti od sredine devetnaestog stoljeća, sjeverna Afrika je dospjela u središte zapadnjačkog zanimanja. Dok su heteroseksualni promatrači suočeni s istospolnim seksualnim praksama u pravilu bili šokirani i, sukladno svojim zapadnjačkom uvjerenjima, ali i kolonijalnim interesima i ciljevima, osuđivali takvu praksu; zapadnjačkim homoseksualcima ta je regija poslužila za projekciju njihovih vlastitih želja i fantazija. Sjeverna se Afrika tako priključila tradiciji onih regija i zemalja u kojima su homoseksualci, dobrovoljno ili silom prilika, pokušali pronaći novu, tolerantnu domovinu u egzilu (*Exilheimat*).⁴⁸

Uz Alžir, kojega su 1830. godine zaposjeli Francuzi, od sredine devetnaestog stoljeća u središtu kolonijalne literature stajao je prije svega Maroko. Osobito je u tome bila aktivna *Mission scientifique au Maroc*, osnovana 1904. godine u Tangeru, kojoj su pripadali mnogobrojni znanstvenici i diplomati, objavivši u narednim godinama cijeli niz opsežnih socioloških istraživanja vezanih uz Maroko.⁴⁹ Uz podudarnost mišljenja, koje je vrijedilo u 19. stoljeću u Europi o tome da je homoseksualnost zločin naspram države, koja bi sa svoje strane morala djelovati na izolaciju i kažnjavanje homoseksualaca, fenomenu homoseksualnosti u Africi posvetili su se ponajprije kriminolozi i sudski medicinari. U pravilu homoseksualnost se obrađivala sa stanovišta prostitucije. U tom su duhu pisani članci Édouarda Adolpha Duchesnea *„De la prostitution dans la ville d'Alger depuis la conquête“* (napisan 1830., a objavljen 1853.), Émilea Louisa Bertheranda *„Médecine et hygiène des Arabes“* (1854.), Adolpha Kochera *„De la criminalité chez les Arabes au point de vue la pratique médico-judiciaire en Algérie“* (1884), Christiana Houela *„Mariage, adultère, prostitution: anthologie“* (1912.) i Paula Remlingera *„Annales d'Hygiène Publique et de Médecine Légale“* (1913.).⁵⁰

Autori su s gnušanjem ustanovili veliku raširenost seksualnih praksi između muškaraca (*le mal / le vice homosexuel / cette dégoûtante pratique / ce hideux péché*) te su nedostatak očekivane svijesti o protuzakonitim radnjama ocijenili kao indiciju pada morala i pripisali primitivnom karakteru tih ljudi. Pored striktno spolne podjele u muslimanskom društvu,⁵¹ kao razlog za taj fenomen navodila se teorija heteroseksualne prezasićenosti.⁵² Budući da se orijentalna

žena svome suprugu predaje pokorno i pasivno, a sama ne iskazuje seksualnu potrebu, po Duchesneu ona suprugu nudi premalo seksualne stimulacije, tako da je se on brzo zasiti i počinje tražiti nove poticaje.⁵³ Nadalje se navodi tobožnja lijenost i dokonost domaćih muškaraca sparenih s nastranom požudnošću, koja kod njih izaziva želju za posebno bizarnim seksualnim praksama.⁵⁴ S druge strane se i prostituirajućim homoseksualcima pripisuju osobine kao što su lijenost i požuda za novcem, koje ih potiču na zadovoljavanje perverzних požuda njihovih mušterija.⁵⁵ Ostali stari klišeji, kao što je okrutnost Arapa, nalaze se isto tako i u sudsko-medicinskoj literaturi. Kocher je mišljenja da Arapi, zbog svojih brutalnih požuda, svoje seksualne prakse koje ne dosežu penetraciju, kao što je, primjerice, *peting*, doživljavaju nedovoljnim za zadovoljenje svog spolnog užitka pa se takve prakse rijeko susreću.⁵⁶ Među sudskim medicinarima vlada nadalje jednostušje da se protiv tog „poroka“ mora boriti sa svom pravnom strogoćom. Remlinger čak izražava bojazan da će se „homoseksualni porok“ (*le vice homosexuel*), zarazan kao i svaki drugi porok, sve više i više proširiti među Europljanima te stoga obrazlaže nužnost primjene odgovarajućih mjera kako bi se to spriječilo.⁵⁷ Dok je u Europi devetnaestog stoljeća prevladavalo mišljenje koje je homoseksualnost izjednačivalo s analnim spolnim odnosom, sudski medicinari koji su radili u sjevernoj Africi bavili su se tjelesnim posljedicama spolnog odnosa između muškaraca. Francuski liječnik Auguste Tardieu (1818.-1879.) u svom djelu *Étude médico-légale sur les attentats aux moeurs*, objavljenom 1857. godine,⁵⁸ svojim je idejama utvrdio polazište za pitanja i ispitivanja sudskih medicinara. Remlinger je bio uvjeren da je homoseksualna prostitucija u Maroku odgovorna za široku raširenost bolesti kao što su stvaranje čireva i sluzi na čmaru i rektumu.⁵⁹ Kocher se bavio tjelesnim posljedicama analnog spolnog odnosa, kako kod pasivnih, tako i aktivnih sodomista te svoja zapažanja usporedio s teorijama spomenutog Tardieua.⁶⁰

Također, mnogobrojni europski putnici devetnaestog i s početka dvadesetog stoljeća⁶¹ spominju u svojim zapisima široku rasprostranjenost prostitucije mladića u sjevernoj Africi. Mahom izvještavaju o tome da domaće stanovništvo za zadovoljavanje svojih seksualnih prohtjeva, barem njihovi viši društveni slojevi, pored brojnih žena i konkubina imaju i muške robove. Primjeri takvih seksualnih uloga često se uzimaju u svezi s „animalnim“ seksualnim užicima domaćeg stanovništva,⁶² odnosno kao dokaz za njih. Antropolog Carleton Stevens Coon (1904.-1981.) izvještava o tržnicama u gorju Rif na kojima se mladići, oteti iz svojih obitelji, nude kao seksualni objekti i sluge.⁶³ Podudarnost ovih navoda vezanih uz zapadnjačke klišeje o haremu sa srednjovjekovnom polemikom o ugroženosti kršćanstva zbog otmica i prodaje kršćanskih mladića kao objekata saracenske požude ukazuje možda na djelomično preuzimanje motiva. Coonovo shvaćanje „krade“ moglo bi se ovdje kritički preispitati. Finski etnolog Edward A. Westermarck (1862.-1939.) navodi da se među brdskim stanovnicima Maroka, koji govore arapski, neguje jedna vrsta pederastijske inicijacije pri kojoj sveci dopuštaju drugima, kroz seksualne kontakte, sudjelovanje na njihovoj *Baraka* ili pri kojoj su homoseksualne veze između učitelja i učenika, odnosno između obrtničkih majstora i naučnika preduvjet za uspjeh u učenju tih šticićenika.⁶⁴

Francuski literat André Gide (1869.-1951.) spada među najpoznatije homoseksualne putnike devetnaestog stoljeća u sjevernoj Africi. Za vrijeme svojih brojnih putovanja po Alžiru i Tunisu između 1893. i 1896. otkrio je i svoju vlastitu homoseksualnost i otvoreno se kao takav deklarirao.⁶⁵ Svoje doživljaje u sjevernoj Africi literarno je obradio u romanu *L'Immoralite* (1902.), u kojem pripovijeda priču o francuskom naučniku koji u Africi otkriva svoju istospolnu sklonost.⁶⁶ Oskar [Oscar, op. ur.] Wilde (1854.-1900.) je u pratnji lorda Alfreda Douglasa (1870.-1945.) u sjevernu Afriku stigao 1895. U sklopu svojih brojnih putovanja Alžir je posjetio i britanski pisac Ronald Firbak (1886.-1926.).

Zbog svog internacionalnog statusa Tanger je između 1923. i 1956. postao glavna enklava homoseksualne žudnje europske i sjevernoameričke provenijencije u sjevernoj Africi. Tomu je posebno pridonijela nazočnost američkog skladatelja i pisca Paula Fredericka Bowlesa (1910.-1999.) i njegove supruge Jane Auer (1917.-1973.), koji su 1931. odnosno 1948. došli u Tanger.⁶⁷ Osobnost Paula Bowlesa i njegova literarna djela privukla su pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog stoljeća mnogobrojne američke homoseksualne pisce ali i druge u Tanger. Tomu su pripadali mnogobrojni predstavnici novije američke literature, posebno američki eksponenti literarne *beat-generacije*, kao što su Tennessee Williams (1911.-1983.),⁶⁸ Truman Capote (1924.-1984.) i Gore Vidal (rođen 1925.), zatim slikar i književnik Brian Gysin (1916.-1986.), koji je 1950. godine zajedno s Paul Bowlesom putovao u Maroko, gdje je i ostao do 1973. godine.⁶⁹ Nadalje, Tanger su posjetili William Seward Burroughs (1914.-1997.), koji je privučen opisima Tangera u Bowlesovim novelama početkom 1954. godine došao u Tanger⁷⁰ „radi mladića i hašiša,“⁷¹ Allen Ginsberg (1926.-1997.),⁷² njegov partner Peter Orlovsky i Allen Ansen, koji su se između 1957. i 1961. po nekoliko mjeseci zadržali u Tangeru. I Jack Kerouac (1922.-1969.),⁷³ Gregory Corso (rođen 1930.) i Lawrence Ferlinghetti (rođen 1919.)⁷⁴ bili su neko vrijeme u Tangeru, kao i Alfred Chester (1928.-1971.), koji se odazvao pozivu Paula Bowlesa i od 1963. do svog izručenja 1965. tamo i živio.⁷⁵ I mnogobrojni francuski pisci boravili su pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog stoljeća u Tangeru, kao primjerice Jean Genet (1910.-1986.)⁷⁶ ili Hervé Guibert kojem je Magreb u njegovom romanu *Voyage avec deux enfants* (1982.) poslužio kao pozadina za putovanje jednog pederasta s njegovim francuskim ljubavnikom.⁷⁷ Roland Barthes (1915.-1980.) bio je 1968. i 1969. u Tangeru i Rabatu i svojem djelu *Incidents* (Pariz 1987.) govori o svojim kratkotrajnim ljubavnim vezama s marokanskim mladićima.

Posebno je djelo Williama Burrougha *Naked Lunch* (1959.), u kojem ocrtava nadrealističku sliku supkulture Tangera, a koju su određivale droga i homoseksualna prostitucija, znatno pridonijelo tomu da je grad u pedesetim i šezdesetim godinama dvadesetog stoljeća postao kulturno turističko središte europske i sjevernoameričke hipi i alternativne scene. Među poznatim homoseksualnim turistima seksualnog turizma šezdesetih godina našao se i britanski kazališni pisac Joe Orton (1933.-1967.), koji je zajedno sa svojim partnerom Kennethom Halliwellom 1965. i 1967. godine nekoliko mjeseci boravio u Tangeru. Orton je u svojim dnevnicima zabilježio svoje seksualne doživljaje za vrijeme boravka u tom gradu 1967. godine, i to u pravoj ekshibicionističkoj maniri.⁷⁸ Tanger, kao cilj

zapadnjačkog seksualnog turizma turista homoseksualne sklonosti, tematizirali su i drugi homoseksualni književnici: Robin Maugham (1916.-1981.) (*The Wrong People*, 1967.)⁷⁹, Robert Croft-Cooke (u Tangeru živio od 1954.-1968.) (*Exiles*, 1970.)⁸⁰ William Bayer (*Tangier*), Michael Davidson (1897.-1976.) (*The World, the Flesh and Myself*, 1961.) i Angus Stewarts (*Tangier. A Writer's Notebook*, 1977.)⁸¹ Od kraja šezdesetih godina i putopisi izašli u homoseksualnim časopisima, koji su se otada etablirali u Europi i Sjevernoj Americi, daju informaciju o karakteru turizma za homoseksualce u sjevernoj Africi.

Veliki broj biografskih, autobiografskih i fiktivnih dijela u kojima homoseksualni putnici tematiziraju svoje događaje u sjevernoj Africi, posebice u Maroku, govore o karakteru njihovih veza s domaćim stanovništvom iz zapadnjačke perspektive gledanja na takve odnose. Pritom se može istražiti cijeli niz uopćavanja.

Pažnja i divljenje zapadnjačkih homoseksualaca bili su prije svega usmjereni na tijela domaćih ljudi. Tako, primjerice, Gide razdragano opisuje tijela djece koja za njega predstavljaju oličenje zdravlja.⁸² U Maughamovom romanu *The Wrong People* Arnold Turner, britanski učitelj, oduševljen je s Riffijem, jednim „mladim, gipkim mladićem“ koji je po Turneru u sebi imao i nešto „animalno.“ Njega je fasciniralo vitko i gracilno Riffijevo tijelo, „vragolasti izraz“ njegovog lica, njegove „velike tamne oči,“ graciozni pokreti i „žučkasto-bijela koža.“⁸³ Kod Ortona, kao i u brojnim drugim putopisima homoseksualnih turista od sedamdesetih godina nadalje, opisi tjelesnih osobina domaćeg stanovništva nadopunjuju se s pornografski poticateljskim prikazima seksualnih kontakata. Nigdje ne dolazi do duhovne razmjene, niti se za njom traga. Dijalozi između stranaca, koji se niti ne trude naučiti marokanski dijalekt, i domaćeg stanovništva ograničeni su na banalnosti.

Domaće stanovništvo u pravilu ostaje anonimno. O njihovim individualnim karakteristikama čitatelj ne saznaje gotovo ništa. S gledišta zapadnjačkih homoseksualaca ti ljudi predstavljaju jedno gotovo nediferencirano mnoštvo, a kao seksualni objekti mogu se prema potrebi zamijeniti. U Gideovom djelu *L'Imoraliste* Bachir, Ashour, Lassif, Lachmi, Moktir i Ali razlikuju se jedino po stupnju njihove individualne tjelesne ljepote koju im pripisuje junak priče Michel. Zdravlje Bachirovog tijela Michel doživljava kao nešto lijepo.⁸⁴ Nasuprot tomu, budući da je jednog, Ashour u njegovim očima nije lijep.⁸⁵ Moktir, „lijep kao rijetko tko,“⁸⁶ postaje Michelov ljubimac. Lachmi je manje lijep od svog brata Lassifa jer je stariji od njega.⁸⁷ Kako bi se svi „Muhamedanci“ koji s njim liježu u krevet mogli razlikovati, Orton im daje nadimke kao npr. „Muhammad I,“⁸⁸ „Muhammad sa zlatnim zubom“ (Mohammed with the gold tooth),⁸⁹ „Muhammad žuta košulja“ (Mohammed Yellow-jersey)⁹⁰ ili jednostavno „Žuta košulja“ (Yellow-jersey). Na sličan način, jedan drugi seksualni turist s početka osamdesetih godina razlikuje svoje razne ljubavnike, nazivajući ih Muhammad I, II i III.⁹¹ Drugi pak turist gotovo je pobrkao sobara sa svojim ljubavnikom, nakon što mu je ovaj nakon burne seksualne noći s Aijem donio doručak, budući da su obojica u njegovim očima tako zapanjujuće slični.⁹²

Zbog privilegiranog statusa stranaca u Tangeru dok je bio pod međunarodnom upravom te krajnjih razlika u ekonomskom statusu između stranaca i domaćeg stanovništva, mogućnost ravnopravnosti u njihovim međusobnim

odnosima od samog je početka bila isključena. Gospodari događanja su stranci, kojima marokanski mladići u svakom trenutku pružaju neograničen seksualne usluge za relativno malo novaca. S druge strane, muška prostitucija sa strancima za Marokance je važan gospodarski čimbenik koji u znatnoj mjeri omogućuje zaradu i zaposlenost. Zapadnjački homoseksualci su različito prosuđivali o potrošačko-imperijalističkoj dimenziji svog vlastitog ponašanja. Ali neovisno o tome jesu li su se s tom činjenicom suočavali s dozom bezbrižnosti, preneraženosti ili s lošom savješću,⁹³ na kraju su se svi oni ipak ponašali sukladno takvom obrascu ponašanja.

Za razliku od homoseksualnih turista na kratkotrajnim putovanjima, kao što je primjerice Joe Orton, ostale seksualne veze s domaćim stanovništvom u konačnici završavaju frustracijom. Tako u romanu Robina Maughama *The Wrong People* nalazimo frustriranog bogataša Ewinga Bairda, koji je nakon rata došao u Tanger i ostao tamo živjeti. Odnosi s različitim arapskim ljubavnicima, isključivo seksualne prirode, ne znače mu više ništa te nagovara britanskog učitelja Arnolda Turnera da mu prepusti jednog od svojih britanskih štićenika koji je „inteligentan, osjećajan i koji se može oblikovati,“⁹⁴ kako bi mogao odgojiti savršenog pratitelja. Frustracija i osjećaj nadmoćnosti dolaze do izražaja i kod Alfreda Chestera u sljedećem fiktivnom monologu: „Znaš li što čekam?“, reče Nazarenac. „Čekam da se oženi. Dalo se naslutiti od njegovih prijatelja da se od mene očekuje da mu kao vjenčani poklon ostavim svoju kuću i dućan i otputujem iz Maroka. Pričekaj samo i vidjet ćeš – u roku mjesec dana će se oženiti. On mi je treći u dvanaest godina. Poznajem ih kao linije svoga dlana. Ako se oženi, neće od mene dobiti ništa, ama baš ništa. Potucat će se tada ponovo naokolo bos i odjeven u otrcanu galabiju, baš onako kako sam ga onomad i pokupio. Imat će tada ženu koju prezire i svake godine jedno novo bosonogo derište. Ako do toga dođe, neću više do kraja života taknuti niti jednog Maura. Već ću se ja nekako osvetiti. Vratit ću ja Maroku milo za drago.“⁹⁵

Paul Bowles nije privukao samo američke homoseksualce u Tanger, on je oko sebe okupio krug Marokanaca čije je umjetničke i literarne talente otkrio i potpomagao. S nekima od njih, dugo je vremena održavao homoseksualne odnose.⁹⁶ Tom krugu pripadao je i kasniji umjetnički slikar Ahmad Yacoubi kojeg je Bowles upoznao 1947. godine i s kojim je jedno i pol desetljeće zajedno živio.⁹⁷ Nadalje je tom krugu pripadao i pisac Mohammed Mrabet (rođen 1940.),⁹⁸ kojeg je Bowles upoznao sredinom šezdesetih godina i čije je usmeno ispričane priče na magrebskom dijalektu preuzeo i preveo na engleski. U tom su krugu bili i pisci Larbi Layachi i Mohamed Choukri (rođen 1935.)⁹⁹ čija je djela Bowles također preveo na engleski. Romani i pripovijetke Mrabeta, Layachija i Choukrija, koji sva trojica potječu iz seoske sredine, za temu imaju život najsiromašnijih slojeva marokanskog društva. Oni iznose svoja viđenja stvari kada govore o homoseksualnim vezama između stranaca i Marokanaca, kao i o istospolnim obrascima ponašanja unutar marokanskog društva. U njima se mnoga tipična obilježja homoseksualnih odnosa stranaca s domaćim ljudima, kakva nalazimo u literarnim svjedočanstvima zapadnjaka, prikazuju poput zrcalnog odraza.

Mrabetova pripovijetka *Love With a Few Hairs*¹⁰⁰ opisuje seksualnu vezu između homoseksualnog Engleza i Marokanca. Veza glavnog junaka priče

Mohammeda s njegovim ljubavnikom i poslodavcem Mr. Davidom, Britancem, vlasnikom maloga hotela u blizini plaže, nema za Mohammeda očito nikakvo emotivno značenje, budući da je njegov seksualni interes usmjeren isključivo na žene. Time što fungira kao ljubavnik Mr. Davida i pomaže u njegovom baru kao šanker, Mohammed raspoloživo relativno visokim primanjima. Mohammedove usluge donose korist i njegovoj obitelji čijim članovima Englez pokazuje pažnju u obliku poklona. Mr. David ostaje za čitatelje anonimn. Tijekom čitanja pripovijetke čitatelju nije jasno je li „David“ ime ili prezime lika. Mohammedova obitelj ne doživljava njegovu seksualnu vezu s Mr. Davidom kao nešto negativno ili štetno, nego prije kao jedan vrlo dobro plaćen i normalan radni odnos.¹⁰¹ Štoviše, za obitelj taj odnos ne predstavlja nikakvu smetnju za Mohammedovu heteroseksualnu budućnost kao supruga. Nasuprot tome, Mohammed je izložen žestokim prigovorima oca zbog svoje sklonosti alkoholu. Prema shvaćanju njegova oca baš alkoholizam ugrožava njegovu buduću ulogu supruga. Dok je njegov brak s Ninom dramatičan i završava rastavom i pokušajem Mohammedovog ubojstva, njegov odnos s Mr. Davidom teče jednoliko i postojano. To kod Mohammeda pobuđuje određeno divljenje prema njegovom engleskom ljubavniku, čiji savjet o redovitom seksualnom kontaktu sa ženama, ali bez da se i u jednu više zaljubi, on naposljetku i prihvaća.¹⁰²

Tome je suprotstavljena epizoda u kojoj Mohamed Choukri opisuje svoje prvo iskustvo muške prostitutke s jednim homoseksualnim strancem.¹⁰³ Na početku prema svojoj mušteriji osjeća prezir i gađenje te odlučuje da se više neće prostituirati. Njegova prva reakcija je doduše brzo potisnuta komercijalnim aspektom prostitucije, ali i dalje na mušteriju gleda s prezirom.

„Zakopčao sam šlic na hlačama i prekrizio ruke kao da se ništa nije dogodilo. Na svijetu ima zaista puno žena. 'Zašto je ovaj čovjek peder?' pitao sam se. U meni se ispreplitalo veselje i tuga. Odjednom me preplavi želja za plaćem. Pa što ja to radim s ovim starcem, koji mi ga je popušio? Mrzio bih samog sebe i sav ljudski rod kad bi se to nastavilo... Traje približno pet minuta i za to vrijeme isključivo puše onu stvar. Za to daju 50 pezeta. Puše li svi kao ovaj stari? Evo novog posla uz ona dva druga. Uz prosjačenje i krađu ... Dakle, moja mi stvar može zajamčiti materijalno preživljavanje... Doživljava li ovaj stari dok mi puši k... isti onaj osjećaj užitka kao ja kad ženi ližem grudi?... To dakle znači prostituirati se.“¹⁰⁴

Mnogobrojne pripovijetke i romani opisuju nadalje istospolne obrasce ponašanja među Marokancima koji se gotovo bez izuzetka manifestiraju u brutalnim silovanjima mladića od strane starijih. Oni ukazuju na činjenicu da je homoseksualna analna penetracija u svakom slučaju u tom prostoru uobičajen čin agresije.¹⁰⁵ U svojoj autobiografiji Choukri opisuje kako je španjolska vlasnica imanja na kojem je radio kao kućni sluga, postala predmetom njegovih maštanja. Ali kako je ona za njega ipak nedostižna, nagovorio je jednog mladića da ga prati u šetnju po poljima, i tada ga siluje.¹⁰⁶ Drugom prilikom Choukri je vidio pet ili šest pekarskih pomoćnika kako jedne večeri siluju jednoga pekarskog šegrtu.¹⁰⁷ Kada je pobjegao od kuće i potucao se sam po ulicama Tangera, bio je stalno izložen opasnostima od silovanja.¹⁰⁸

Opasnosti od silovanja od strane svog starijeg sustanara izložen je i dvanaestogodišnji Abdeslam u Mrabetovoj pripovijetki *The Lemon*.¹⁰⁹ Nakon što je Abdeslam pobjegao iz svoje obiteljske kuće u gorju Rif, Bachir mu je ponudio da stanuje kod njega. Tek je kasnije Abdeslam shvatio opasnost u kojoj se nalazi, uvidjevši Beshirovu namjeru da ga pretvori u svoj pokorni seksualni objekt. Njihov suživot obilježen je stalnim fizičkim i psihičkim nasiljem. Naposljetku se Abdeslam uspio obraniti od silovanja tek uz pomoć prostitutke Aouiche, koja je s Bachinom imala redoviti seksualni odnos, tako da je u odlučujućoj borbi teško ranio Bachira britvom i potom uspio pobjeći iz zajedničke kolibe.

Primjena istospolnog seksualnog nasilja radi ostvarenja vlastitih interesa tema je Mrabetove kratke pripovijetke *The Datura Trees*.¹¹⁰ Abdeslam, Mustafin prijatelj iz Kazablance, posjećuje ga u Tangeru, gdje on već nekoliko godina živi zajedno sa svojim prijateljem. Hamad ne trpi Abdeslama, omamljuje ga i siluje, kako bi ga potaknuo na trenutni odlazak.

Homoseksualno nasilje i protunasilje tema su i jedne Layachijeve priče.¹¹¹ Mohammed, kojem je dosadio njegov mlađi ljubavnik Abdallah, zahtijeva da mu ovaj nađe mladića. Mladić, kojeg mu ovaj zatim dovodi, zadovoljan je ponudnom cijenom za željeni spolni odnos, ali Mohammed tako brutalno s njim postupa da ga ozbiljno tjelesno povrijedi pa mladić obojicu prijavljuje vlastima. Mohammed i Abdallah bivaju uhapšeni. Zatvorenici ih kažnjavaju tako da svaku noć siluju Abdallaha budući je on još „mlad i dobro izgleda,“ dok stvarnog počinitelja silovanja, Mohammeda, poštedeju jer im za silovanje izgleda previše star.¹¹² Mohammedova i Abdallahova krivnja, kako pojašnjava pripovjedač, proizlazi manje iz toga što su počinili, a više iz toga što je to izbilo u javnost.¹¹³ Da prisilan seksualni odnos starijeg muškarca s mladićem u pravilu nema nikakvih posljedica za počinitelja, potvrđuje u svojoj autobiografskoj noveli *Le réputation* alžirski pisac Rachid Boudjedra (rod. 1941.),¹¹⁴ u kojoj govori o osobnom iskustvu, prema kojem su seksualne sklonosti učitelja Kurana prema njegovim učenicima u svakom slučaju uobičajene, te da su čak poznate i njihovim roditeljima.¹¹⁵

Veza između Abdallaha i Mohammeda je uostalom jedina u kojoj junaci priče očito imaju isključivo jednospolne odnose. U najmanju ruku, u odnosu na druge navedene priče, ovdje nedostaje svaka naznaka da obojica održavaju heteroseksualne kontakte. Čini se da su isključivo homoseksualni odnosi između muškaraca u suvremenoj arapskoj literaturi krajnje rijetki. Jedan od takvih primjera je Nagib Mahfouz i njegov roman *Šećerna uličica (al-Sukkariyya)* u kojem je naznačio vezu Ridwana i Hilmija.¹¹⁶

Zbog potpadanja Tangera pod vlast u međuvremenu neovisnog Maroka (1956.), što je za posljedicu imalo i smanjenje privilegija za strance, pala je atraktivnost grada za strance općenito, a posebno za homoseksualce. Vlast je 1958. godine kratkotrajno poduzela mjere protiv homoseksualne supkulture Tangera.¹¹⁷ To je potaknulo najveći dio stranaca homoseksualne orijentacije da zauvijek napuste grad. Situacija se ubrzo smirila i u šezdesetim godinama je ponovno uspostavljena reputacija grada kao mjesta slobodne seksualnosti. No, od sedamdesetih godina klima se ponovno postojano pogoršava.¹¹⁸

Rastuća netolerancija koja je prije svega bila usmjerena prema stranim homoseksualcima, ali često i prema nekoć socijalno prihvaćenim istospolnim obrascima ponašanja, fenomen je koji ne nalazimo samo u Maroku, nego se primjećuje u cijelom islamskom svijetu suvremenog doba.¹¹⁹ Tako je primjerice praksa transoksanke-uzbečke (*transoxanisch-özbekischen*) igre mladića (*bačalbozlik*) u području pod vlašću Sovjeta već u tridesetim godinama znatno potisnuta.¹²⁰ U modernim izdanjima klasičnih islamskih djela rasprave na temu homoseksualnosti u pravilu postaju žrtve cenzure,¹²¹ a u suvremenoj arapskoj literaturi ta je tema i dalje tabu.¹²² Mnogobrojni suvremeni autori i dalje dokazuju da homoseksualnost u klasičnom islamskom srednjem vijeku nikako nije bila raširena te nastoje pokazati kako su i poznati klasični književnici, kao na primjer Abū Nuwās (umro između 198/813. i 200/815), a čije su homoseksualne sklonosti bile poznate, bili isključivo heteroseksualno orijentirani.¹²³

Razlozi za do sada slabo istražene fenomene rastućeg neprihvatanja istospolnih radnji u modernom islamskom svijetu očividno su raznoliki. Upadljivo je da se islamske tradicionalne predstave, koje konkuriraju zapadnjačkim, uvelike potiskuju ondje gdje islamska društva dolaze u bliski kontakt sa zapadnjačkim seksualnim tabu- predodžbama.¹²⁴ Uz to što su kolonijalne sile aktivno nastojale zatamiti homoseksualne prakse, zasigurno je došlo i do nesvjesnog, dobrovoljnog preuzimanja zapadnjačkih predodžbi o seksualnosti i konstrukciji spolova koji su smatrani boljima, kao i pratećih tabu predodžbi o tome. Tako, primjerice, kad je riječ o marokanskom prostoru, Paul Bowles u jednom intervjuu iz 1974. naprosto konstatira:

Još prije petnaest godina bilo je u cijelom Maroku normalno da svatko spava sa svakim; nije bilo nikakvih zapreka. Ali današnja situacija – malo sam se raspitao kod ljudi: oni su mišljenja da biseksualnost više nije popularna, budući se ne prikazuje niti na televiziji, niti na filmu. To je izašlo iz mode. Passé. Nitko to više ne radi.¹²⁵

Ali i potrošačko-imperijalistički karakter bogatih zapadnjačkih homoseksualnih turista u postkolonijalnoj fazi znatno je pridonio gruboj protureakciji. Natproporcionalna prisutnost zapadnjačkih homoseksualaca u različitim homoseksualnim kolonijama sjeverne Afrike, kao i u drugim dijelovima islamskog svijeta, u spoju s rastućom prisutnosti homoseksualaca na Zapadu od njihovih emancipacijskih nastojanja sredinom šezdesetih godina dvadesetog stoljeća te s time povezana dekriminalizacija homoseksualnosti, išla je na ruku vjerodostojnoj indiciji u islamskom diskursu o navodnoj dekadenciji Zapada. Otuda potječe prijekor da je pojava homoseksualnosti, a u novije vrijeme i AIDS-a, na nekom islamskom području zapravo uvoz s dekadentnog Zapada.¹²⁶ Utoliko se moderna situacija pokazuje kao zrcalna inverzija srednjovjekovne situacije. Nadalje, u islamskom svijetu se u najmanju ruku može zamijetiti djelomično preuzimanje moderne zapadne kategorije homoseksualnosti usvajanjem približnoga značenja pojma i, što je još važnije, preuzimanjem zapadnjačkog shvaćanja homoseksualnosti kao jedne općeopasne i prijeteće bolesti. Ovo poricanje homoseksualnosti u velikom broju arapskih država dobilo je i svoj unutarnjopolitički izraz prije svega u masovnom progonu navodnih homoseksualaca. Pri tomu se primjećuje da se taj instrument upotrebljava i za progon unutarnjopolitičkih protivnika.¹²⁷

Gubitak islamskoga prostora kao cilja migracija (*Wanderungen*) s gledišta zapadnih homoseksualaca nije dramatičan. Kao posljedica dekriminalizacije homoseksualnih radnji u Europi i SAD-u i današnjeg liberalnog stava prema homoseksualnosti na Zapadu nastale su nove homoseksualne enklave u Sjevernoj Americi i Zapadnoj Europi, koje su u znatnoj mjeri zamijenile stara odredišta u prekomorskim zemljama. Najveće žrtve nove situacije su nove lualice (*Wanderer*) između svjetova; to su, naime, oni Muslimani koji se određuju kao homoseksualci u modernom zapadnom smislu i koji traže priznanje u svojoj tradicionalnoj sredini.¹²⁸ Mnoge indikacije govore u prilog tvrdnji da se homoseksualne radnje, koje odgovaraju tradicionalno prihvaćenim obrascima ponašanja, u islamskom svijetu prakticiraju kao i prije unatoč pojačanom kažnjivom progonu. No, pokušaji da se stvore homoseksualne supkulture prema zapadnjačkom uzoru ili čak pokreti homoseksualaca usmjereni na emancipaciju, pokazali su se do sada bezizglednima.¹²⁹

BILJEŠKE STR. 242-255

1| Edward SAID, *Orientalism*, London/Henley 1978.

2| Usporedi o tome A. VARTANIAN, „Eroticism and politics in the *Lettres Persanes*,” *Romantic Review* 74 (1983), str. 306-15; Ali BEHDAD, „The Eroticized Orient: Images of the Harem in Montesquieu and his precursors,” *Stanford French Review* 13 (1989), str. 109-26; Antje HARNISCH, „Der Harem in Familienblättern des 19. Jahrhunderts: Koloniale Phantasien und nationale Identität,” (Harem u obiteljskim spisima 19. stoljeća: Kolonijalne maštarije i nacionalni identitet) *German Life and Letters* 51 (1998), str. 325-41; DEREK HOPWOOD, *Sexual Encounters in the Middle East. The British, the French and the Arabs*, Reading 1999, passim; usporedi i Guy TURBET-DELOF, *L’Afrique barbaresque dans la littérature française aux XVIe et XVIIe siècles*, Diss. Paris 1971, str. 92ff. Posve nepromišljeno ponavljanje zapadnjačkih stereotipnih klišeja o erotičnom

(i homoerotičnom) Orijentu nalazimo kod Jamesa CLEUGH, *Oriental Orgies. An Account of Some Erotic Practices Among Non-Christians*, London 1968, str. 64-133, kao i kod Allena EDWARDESA, *The Jewel in the Lotus. A Historical Survey of the Sexual Culture of the East*, New York 1959, str. 199ff. Klišeji relevantan za fenomen homoseksualnosti je predodžba o široko rasprostranjenim istospolnim seksualnim praksama među ženama harema. Usporedi na primjer Jakob Ludwig Salomo BART-HOLDY, *Bruchstücke zur näheren Kenntniss des heutigen Griechenlands* (Fragmenti za što bolje poznavanje današnje Grčke), Berlin 1805, str. 382-83; Paul MANTEGAZZA, *Anthropologisch-kulturhistorische Studien über die Geschlechtsverhältnisse des Menschen* (Antropološko-kulturno-povijesne studije o odnosima među spolovima), Jena 1886, str. 99; Vern L. BULLOUGH, *Sexual Variance in Society and History*, London/Sydney/Toronto 1976, str. 231-32; usporedi i Mino S. SOUTHGATE, „Men, Women,

and Boys: Love and Sex in the Works of SA’DI,” *Iranian Studies* 17 (1984), str. 438.

3| Usporedi Norman DANIEL, *Islam and the West. The Making of an Image*, Oxford 1997, str. 158ff; John BOSWELL, *Christianity, Social Tolerance, and Homosexuality*, Chicago/London 1981, str. 278-83; Rudi C. BLEYS, *The Geography of Perversion. Male-to-Male Sexual Behavior Outside the West and the Ethnographic Imagination 1750-1918*, New York 1995, str. 20-22; TURBET-DELOF, *L’Afrique barbaresque*, str. 97. Srednjovjekovna se polemika pritom temeljila prije svega na stihu (ajetu) 4:16 iz *Kur’ana* (Opaska prevoditelja: Usporedi njemački prijevod Kurana: „Ako to dvoje (dvojica) učine...” (Rudi PARET, *Der Koran*, Stuttgart [etc.] 1983.) i bosanski prijevod Kur’ana Besima Korkuta (Prijevod Kur’ana časnog na bosanski jezik, www.mullasadra.com/kuran/prijevod.html): „A ako to dvoje učine, izgrdite ih; pa ako se pokaju i poprave, onda ih na miru ostavite, jer Allah prima pokajanje i samilostan je.“ Usporedi i hrvatski prijevod

Kur'ana Ali Rize Karabega (August Cesarec, Zagreb 1991, str. 54): „Ako među vama dva lica učine kakvo sramno djelo, propatite ih; nu ako se pokaju i poprave, riješite ih patnje, jer Bog voli da oprašta i da prima kajanje.“ Jedno takvo olako baratanje elementima kaznenog djela, zaključili su njezini pobornici, jednako je njihovom toleriranju. Uz to navode još i kuranske opise raja (usporedi na primjer *Kur'an* 52:22-24, 56:17-21, 76:19).

4| Za analizu pisma usporedi BOSWELL, *Christianity*, str. 279-80, a za njegov prijevod str. 367-69. Za izvorni latinski tekst usporedi *Recueil des histoires des croisades: historiens grecs*, Paris 1875-81, Sv. 2, str. 52-54.

5| Usporedi TURBET-DELOF, *L'Afrique barbaresque*, str. 97ff; usporedi i Bernhard STERN, *Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei. Mit Berücksichtigung der moslemischen Nachbarländer und der ehemaligen Vasallenstaaten. Eigene Ermittlungen und gesammelte Berichte* (Narodna medicina, praznovjerje i spolni život u Turskoj. S osvrtom na susjedne muslimanske zemlje i bivše vazalne države. Vlastita istraživanja i sabrani izvještaji), Berlin 1903, Sv. 2, str. 213-14. O ovom toposu usporedi i Jonathan DRAKE, „Le Vice' In Turkey“, *Asian Homosexualities*, uredili Wayne R. DYNES and Stephen DONALDSON, New York/London 1992, str. 27-41.

6| Usporedi BLEYS, *Geography*, str. 79-81. Da se ova predodžba održala sve do danas, svjedoči

nam primjerice knjiga Verna L. BULLOUGHSA *Sexual Variance in Society and History* (str. 205ff) iz 1976., u kojoj autor daje sliku islama kao seksualno-pozitivne religije („sex-positive religion“), što je potpuno u tradiciji kršćansko-zapadnjačke slike o islamu prisutne u srednjem vijeku: „Islam could be classed as a sex-positive religion. Though it held many positions in common with Judaism and Christianity, and many characters in the Bible appear in the Koran, Islamic laws relating to marriage, divorce, fornication, and other aspects of sexual behaviour are derived more from pre-Islamic attitudes than from the Judeo-Christian tradition ... The key to Islamic outlooks on sex, as on so many other things, is the teachings of the Prophet Muhammad, who, true to the Arabic tradition, regarded sex as a good rather than an evil aspect of life. This still holds true today.“

7| Alfred VON KREMER, *Culturgeschichte des Orients unter den Chalifen (Povijest kulture islama u doba kalifa)*, Wien 1875-1877, Sv. 2, str. 129; Adam MEZ, *Renaissance des Islams* (Renesansa islama), Heidelberg 1922, str. 337; usporedi i Rainer NABIELEK, *Sexualität und Sexualhygiene im Islam*, (Seksualnost i seksualna higijena u islamu), Diss. Berlin 1990, str. 255-56. Sa znanstveno-istraživačkog stanovišta, pitanje o postojanju homoseksualnosti, odnosno njegovoj ulozi u predislamskoj Arabiji, smatra se nerazriješenim; usporedi ibid. str. 278ff. Usporedi nasuprot tome otvoreno izrečena

objašnjenja jednog popularno-znanstvenog djela o istospolnim odnosima u predislamskoj Arabiji (Paul FRISCHAUER: *Knaurs Sittengeschichte der Welt (Knaurova povijest običaja svijeta)*, Zürich 1969, Sv. 2, str. 133, 139.49): „Za neposredno zadovoljavanje neodgovodne spolne požude muškarci su opsluživali jedni druge u istospolnom sjedinjenju. Bijaše to od prirode ponuđen spas za putenu samoću koji je – ovisno o sklonosti pojedinaca – smatran neizbježnim ili pak poželjnim zlom. Za lutajuće je beduine drugi beduin u taboru ili konj bio važniji od žene ...“ U svom slikovitom prikazu rajskih radosti Muhamed nije zaboravio na muškarce s istospolnim sklonostima. Ne spominje ih izričito, ali im obećava: „Služiće ih vječno mladi mladići, sa čašama i ibricima i peharom punim pića iz izvora tekućeg od koga ih glava neće boljeti i zbog kojeg neće pamet izgubiti – i voćem koje će sami birati, i mesom ptičijim kakvo budu željeli.“ [Kuran 56:17-21] (Besim Korkut: Prijevod Kur'ana časnog na bosanski jezik, www.mullasadra.com/kuran/prijevod.html) Muhamed je poznavao uznemirujući spolni nagon koji je mučio beduine dok su čuvali svoja krda daleko od žena. Zbog toga daje prednost istospolnim pohotnicima naspram razuzdanim ženama, naređujući: „Ako dva muškarca bludno zgriješe, kaznite ih; no, ako se pokaju i poprave, tada ih ostavite na miru jer Alah je pomirljiv i dobrotiv.“ [Kuran 4:16] (Opaska prevoditelja: za hrvatski i bosanski prijevod ajeta 4:16 usporedi fusnotu 3.)

8| VON KREMER, *Culturgeschichte*, Sv. 2, str. 129-30; MEZ, *Renaissance*, str. 337; usporedi slično kod Friedrich von HELLWALD, *Culturgeschichte in ihrer natürlichen Entwicklung bis zur Gegenwart*, Augsburg 1875, str. 398; Josef HAMMER-PURGSTALL, *Geschichte der schönen Redekünste in Persien*, Wien 1818, Sv. 1, str. 150, Sv. 3, str. 230-33, Sv. 5, str. 159-63; isto, *Geschichte des osmanischen Reiches*, Budapest 1827, Sv. 3, str. 349ff; Friedrich VEIT, *Des Grafen von Platen Nachbildungen aus dem Diwan des Hafis und ihr persisches Original*, Berlin 1908. (Posebno izdanje iz studija o komparativnoj povijesti književnosti izdao je profesor dr. Max Koch), str. 418; STERN, *Medizin*, Sv. 2, str. 214. Predodžba o stjecanju homoseksualnog ponašanja kulturnim kontaktima seže u još dalju prošlost i općenito je široko rasprostranjena. Tako je već HERODOT izjavio da su Perzijanci od Grka preuzeli „pederastiju“ („sklonost prema mladićima“ – *Knabenliebe*), dok je u srednjem vijeku kružila predodžba da su homoseksualnu praksu u Europu uveli križari po povratku iz križarskih pohoda; usporedi BOSWELL, *Christianity*, str. 52; NABIELEK, *Sexualität*, str. 255ff.

9| VON KREMER, *Culturgeschichte*, Sv. 2, str. 128-29; slično kod August BEBEL, *Die Mohamedanisch-Arabische Kulturperiode*, Stuttgart 1884, str. 79-80. Usporedi nasuprot tome kritičke napomene kod VEITSA (*Graf Platens Nachbildungen*, str. 418 fusnota 3) o VON KREMERU.

10| Prisutno već u navedenom objašnjenju kod Edward William LANE (1801-1876); usporedi njegovu knjigu *Arabian Society in the Middle Ages. Studies from The Thousand and One Nights*, izdao Stanley LANE-POOLE, London 1987, str. 240. Za dalje reference usporedi NABIELEK, *Sexualität*, str. 289ff. Usporedi i sljedeća objašnjenja Paula NÄCKEBA („Die Homosexualität im Oriente“, *Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik* 16 (Arhiv za kriminalnu antropologiju i kriminalistiku 16) (1904), str. 353), koji navodi sve uobičajene klišeje i obrasce tumačenja: „Svatko tko je mnogo čitao o Orijentu i tko iole poznaje njegovu povijest, zna da je on od davnih vremena bio najplodnije tlo za sve moguće seksualne perversnosti. Objašnjenje za to ni u kom slučaju nije jednostavno; rasa u tome zasigurno igra ulogu. Ponajprije se čini da je *libido* ondje veći nego u hladnijim područjima, a i poligamija je tome pridonijela. Ulogu nadalje igraju navike, tradicija, drugačije moralne premise. Poznato je da ljubavni napitci i uopće sredstva koja trebaju podići mušku potenciju, nigdje nisu bila tako popularna kao ondje, a ta se popularnost održala i do danas. Nigdje se *toilette intime* za pobuđivanje *libida* ne primjenjuje tako profinjeno kao u haremima, a ni *variatio* s obzirom na vrste koitusa se nigdje nije tako udomaćio kao tamo... I sodomija ondje cvate te kažu da kod današnjih Perzijanaca svaka satinja još vodi sa sobom svoju vlastitu kozu.“

11| Tako primjerice Johann Christoph BÜRGELE („Abglanz Gottes oder Fallstrick Satans? Zum homoerotischen Element in der Dichtung des islamischen Mittelalters“, („Odsaj Božji ili sotonska zamka? O homoerotičnim elementima u poeziji islamskog srednjeg vijeka“) *Homoerotische Lyrik. 6. Kolloquium der Forschungsstelle für europäische Lyrik des Mittelalters*, izdao Theo STEMMER, Mannheim 1992, str. 103, i str. 104, 117) kao uzrok za proširenje homoseksualnosti navodi „isključenost žena iz područja javnosti koja je usmjerila erotске energije na ljepušaste mladiće. Na tržištu se doduše moglo doći do robinja, ali su one bile skupe.“ Usporedi slično A. AMIN, „Homosexuality in the Near East“, *Mattachine Review* (listopad 1956.), str. 25; SOUTHGATE, „Men, Women, and Boys“, str. 428; A.E. ASHWORTH and W.M. WALKER, „Social structure and homosexuality: a theoretical appraisal“, *The British Journal of Sociology* 23 (1972), str. 153ff; Marshall G.S. HODGSON, *The Venture of Islam. Conscience and History in a World Civilization*, Chicago/London 1977, Sv. 2, str. 145-46; Khalid DURAN, „Homosexuality and Islam“, *Homosexuality and World Religions*, izdao Arlene SWIDLER, Valley Forge, PA 1993, str. 185; Lindo MANDERLAC, „Oh wie so trügerisch! Marokkanische Männlichkeit“, *Männer aktuell* 11 (1989), str. 54; BULLOUGH, *Sexual Variance*, str. 224, 238. Tezu o perzijskom kulturnom utjecaju navodi i Ingeborg BALDAUF, *Die Knabenliebe in Mittelasien: Bacabozlik*, Berlin

1988, str. 5 (Ethnizität und Gesellschaft. Occasional Papers 17). Josef VAN ESS (*Theologie und Gesellschaft im 2. und 3. Jahrhundert Hidschra. Eine Geschichte des religiösen Denkens im frühen Islam*, Berlin 1991-1997, Sv. 3, str. 170) upozorava nasuprot tome na oprez. Od heteroseksualne prezasićenosti polazi i S.D. GOITBIN u svom objašnjenju široke rasprostranjenosti homoseksualnosti u islamskom svijetu ("The Sexual Mores of the Common People," *Society and the Sexes in Medieval Islam*, izdao Afaf Lutfi al-Sayyid MARSOT, Malibu, CA 1979, str. 47-8): „According to the Bible, sexual relations between males were to be punished by death. Even in late Roman times, when the Near East and the Mediterranean world had been impregnated with Greek and Indian ideas about pederasty, it was still asserted that such practices were not found among Jews. Nor do I find that homosexuality played a significant role in pre-Islamic Arabia. Its immense spread in early Islamic time has, to my mind, little to do with Islam as a religion or with the Arabs as a race. It was the outcome of the superimposition of a caste of war-like conquerors over a vast defenseless population. The steamrollers of the Assyrian, Babylonian, Persian, Macedonian, and Roman conquests had crushed all the independent nations of the Ancient Near East. What remained was human dust, a population that was not accustomed to bearing arms and was unable to fight. Any conqueror, whether Arab,

Turk, or Mongol, could take what he liked. After the endless supply of girls of all races, colors, shapes and personalities had been tasted, the oversatiated and refined appetites had to be satisfied elsewhere. Thus the cult of the ephebes, or attractive male youths, originally was a privilege of the men in power. But as often happens with social mores, the example of the ruling classes filtered down, and became a style of life for the entire community.“

- 12| Tiskano u *Sexual Heretics. Male Homosexuality in English Literature from 1850 to 1900*. An Anthology Selected with an Introduction by Brian READE, London 1970, str. 158-93. Usporedi također BLEYS, *Geography*, str. 216-19; Stephen W. FOSTER, „Burton, Richard Francis, Sir," *Encyclopaedia of Homosexuality*, izdao Wayne R. DYNES, Chicago/London 1990, Sv. 1, str. 176-77; Wayne R. DYNES, „Sotadic Zone," *ibid.*, Sv. 2, str. 1235-36.
- 13| Usporedi Burton, „Terminal Essay," str.159.
- 14| Idealiziranu sliku tolerancije islama spram homoseksualnosti ocrtavaju primjerice Ludwig FREY, *Der Eros und die Kunst. Ethische Studien*, Leipzig 1896, str. 11-22; Serge TALBOT, „Les tabous sexuels de l'Islam," *Arcadie* 118 (listopad 1963.), str. 451-59.
- 15| Usporedi primjerice sljedeći odlomak u kojem požuda i strahota orijentalnog prelazi u njegov homoerotski antipod: „U svojem razmatranju „strašne

požude afričkog Arapa“ dr. Jacobus piše: Afrikanac je najgori pederast na svijetu. Jao ljepuškastom mladom muškarcu koji padne u ruke beduinu-pohotniku. Najprije će mu uzeti sve što posjeduje, oguliti ga do gole kože. Onda ga seksualno zlostavljati, zlorabeći pritom naizmjenice anus i penis – također i s ustima. I nakon što ga tako izmuče, ostave ga golog ležati ... Alim i Mustafa bijahu puni požude i nakon što odložih kameru jer mi koljena od požude klecahu, mučiše me naizmjenice – ali nježno i ostaviše mi moje krpice.“ „Marokko: Vollmondnacht mit Said, Alim und Mustafa," ("Maroko: Noć punog mjeseca sa Saidom, Alimom i Mustafom") *Don. Reisetips futr Homo-Trips* (Posebno izdanje časopisa, svibanj 1975.), str. 35.

- 16| Općenito o tome Jeffrey MEYERS, *Homosexuality and Literature 1890-1930*, London 1977, str. 10ff. O konstrukciji sjevernog Sredozemlja kao prostora slobodne homoerotike, usporedi Robert ALDRICH, *The Seduction of the Mediterranean. Writing, Art and Homosexual Fantasy*, London/New York 1993.
- 17| Usporedi primjerice kritike Marjorie GARBBER, „The Chic of Araby: Transvestism, Transsexualism and the Erotics of Cultural Appropriation," *Body Guards: The Cultural Politics of Gender Ambiguity*, izdale Julia EPSTEIN i Kristina STRAUB, New York 1991, str. 223-47; Joseph A. BOONE, „Mappings of Male Desire in Durrell's *Alexandria Quartet*," *South Atlantic Quarterly* 88

(1989), str. 81-95; isto, „Vacation Cruises; or, The Homoerotics of Orientalism," *Publications of the Modern Language Association of America* 110 (1995), str. 92; J.W. WRIGHT Jr., *Masculine Allusion and the Structure of Satire in Early 'Abbasid Poetry*," *Homoeroticism in Classical Arabic Literature*, izdali J.W. WRIGHT Jr. i Everett K. ROWSON, New York 1997, str. 1.

- 18| O povijesti recepcije ovog djela u Europi usporedi Wiebke WALTHER, *Tausend und eine Nacht. Eine Einführung*, München/Zürich 1987; Heinz i Sophia GROTZFELD, „Die Erzählungen aus Tausendundeiner Nacht. Geschichte und Herkunft," *Europa und der Orient. Lesebuch*, izdali G. SIEVERNICH i H. BUDDER, Berlin 1989, str. 86-88.
- 19| O homoerotskim imitacijama Hafizovog *Divana* od strane homoseksualnog pjesnika grofa Augusta von Platena (1797-1835), usporedi VEIT, *Des Grafen von Platen Nachbildungen*. O von Platen u usporedi također Gunnar OGH (urd), *August Graf von Platen 1796-1835*, Erlangen 1996; Hans MAYER, *Außenreiter*, Frankfurt am Main 1997, str. 207ff; ALDRICH, *Seduction*, str. 57ff. Općenito o recepciji Hafiza u Europi usporedi Annemarie SCHIMMEL, „Hafiz and His Critics," *Asian Homosexualities*, str. 253- 85.
- 20| T.E. LAWRENCE, *Die sieben Säulen der Weisheit*, preveo Dagobert von Mikusch, München 1998, str. 547-56 (poglavlje 80). Usporedi o tome John E. MACK, *A Prince of Our Disorder. The Life of T.E.*

Lawrence, London 1976, str. 415-41 (poglavlje 33 „Intimacy, Sexuality and Penance"); MEYERS, *Homosexuality and Literature*, str. 114-30; Maarten SCHILD, „Lawrence, Thomas Edward," *Encyclopaedia of Homosexuality*, Sv. 1, str. 699-700; BOONE, „Vacation Cruises," str. 97ff.

- 21| „Die Rolle der Homoerotik im Arabertum“ ("Uloga homoerotike u arapskom svijetu"), *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen mit besonderer Berücksichtigung der Homosexualität* 23 (Godišnjak za seksualne međufaze s posebnim osvrtom na homoseksualnost) (1923), str. 100-70. O osobi KARSCH-HAACKSA i njegovom djelu vidi BLEYS, *Geography*, str. 230-37; Jens DAMM, „Reminiszenz an Ferdinand Karsch-Haack. Der Blick auf fremde Kulturen als Mittel zur Toleranz in der eigenen Gesellschaft," *Verqueere Wissenschaft zum Verhältnis von Sexualwissenschaft und Sexualreformbewegung in Geschichte und Gegenwart*, izdali Ursula FERDINAND, Andreas PRETZEL und Andreas SEBECK, Münster 1998, str. 281-97. O *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen (Godišnjaku za seksualne međufaze)* vidi Marita Keilson-Lauritz, *Die Geschichte der eigenen Geschichte. Literatur und Literaturkritik in den Anfängen der Schwulenbewegung am Beispiel des Jahrbuchs für sexuelle Zwischenstufen und der Zeitschrift Der Eigene*, Berlin 1997.
- 22| „Die Rolle der Homoerotik im Arabertum“ ("Uloga homoerotike u arapskom svijetu"), str. 114-17
- 23| *Ibid.* str. 117
- 24| *Ibid.* str.103-04
- 25| *Ibid.* str.114
- 26| *Ibid.* str.139-41 O u ono doba rasprostranjenoj predodžbi o Mu'tazilitima kao slobodnim misliocima, usporedi Sabine SCHMIDTKE, *Neuere Forschungen zur Mu'tazila unter besonderer Berücksichtigung der späteren Mu'tazila ab dem 4./10. Jahrhundert*, *Arabica* 45 (1998), str. 386.
- 27| Usporedi NABIELEK, *Sexualität*, str.17
- 28| Za primjere vidi NABIELEK, *Sexualität*, str. 13-16; BLEYS, *Geography*, str. 113-14; Michael GLÜNZ, *Das männliche Liebespaar in der persischen und türkischen Diwanlyrik*, str. 122; Norman ROTH, „A Research Note on Sexuality and Muslim Civilization," *Handbook of Medieval Sexuality*, izdali Vern L. BULLOUGH i James A. BRUNDAGE, New York/London 1996, str. 322; SOUTHGATE, „Men, Women, and Boys," str. 415; BOONE, „Vacation Cruises," str. 92. U malobrojne iznimke ubrajamo HAMMER-PURGSTALLOV prijevod Hafizovog *Divana*; usporedi SCHIMMEL, „Hafiz and His Critics," str. 267. Slično se uostalom postupalo i s antičkom grčkom literaturom; usporedi Volker SOMMER, *Wider die Natur? Homosexualität und Evolution*, München 1990, str. 14-15.

- 29| Ovdje se samo upućuje na zbornik *Sex and Society in Islam*; Malibu, CA 1983 koji je izdao Afaf Lutfi AL-SAYYID. Usporedi također i pregled novije literature na tu temu NABIELEK, *Seksualität*, str. 32-41.
- 30| Usporedi posebno Gianni DE MARTINI i Arno SCHMITT (urd.), *Kleine Schriften zu zwischennännlicher Sexualität und Erotik in der muslimischen Gesellschaft*, Berlin 1985; Maarten SCHILD, *De citadel van integriteit. Een studie van homoseksueel gedrag in het Midden oosten*, Diss. Utrecht 1985; Malek CHEBEL, *L'Esprit de Séraïl. Perversions et marginalités sexuelles au Maghreb*, Paris 1988. (Poglavlje 1 „Homosexuels, pervers et androgynes“); Marc DANIEL, „Arab civilisation and male love“, *Gay roots. 20 years of Gay Sunshine: An Anthology of Gay History, Sex, Politics, Culture*, izdao Winston Leyland, San Francisco 1991, str. 33-76; Arno SCHMITT i Jehoeda SOFER (urd.), *Sexuality and Eroticism Among Males in Moslem Societies*, Binghampton, NY 1992; Bruce W. DUNNE, „Homosexuality in the Middle East: An Agenda for Historical Research“, *Arab Studies Quarterly* 12 iii/iv (1990), str. 55-82; DURAN, „Homosexuality and Islam“, str. 181-97; Arno SCHMITT, *Bio-Bibliography of Male-male Sexuality and Eroticism in Muslim Societies*, Berlin 1995; Stephen o. MURRAY i Will ROSCOE (urd.), *Islamic Homosexualities. Culture, History, and Literature*, New York/ London 1997; J.W. WRIGHT Jr. i Everett K. ROWSON (urd.), *Homoeroticism in Classical Arabic Literature*, New York 1997; Everett K. ROWSON, „The categorization of gender and sexual irregularity in medieval Arab vice lists“, *Body Guards*, str. 50-79; isto, „The Effeminate of Early Medina“, *Journal of the American Oriental Society* 111 (1991), str. 671-91; isto, *Homosexuality in Traditional Islamic Culture*, New York (u pripremi); Ramzi M. SALT, *Exploring Arab Concepts of Homosexuality*, Diss. University of California, Riverside 1997. Usporedi i Sabine SCHMIDTKE, „Homoeroticism and Homosexuality in Islam: A Review Article“, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 62 II (1999), str. 260-66.
- 31| Usporedi DURAN, „Homosexuality and Islam“, str. 181ff.
- 32| Usporedi primjerice Stefan LEDER, *Ibn al-Ğauzī und seine Kompilation wider die Leidenschaft. Der Traditionalist in gelehrter Überlieferung und originärer Lehre*, Beirut 1984, str. 216; James A. BELLAMY, „Sex and Society in Islamic Popular Literature“, *Society and the Sexes in Medieval Islam*, str. 37-38.
- 33| Usporedi VAN ESS, *Theologie und Gesellschaft*, sv. 3, str. 170ff.
- 34| Za primjer iz osmanskog doba usporedi Nil SARI i Bezidel ZULFIKIR, „Nev'i-Zāde Atai (1583-1634) and his Work Hamse-i Atai“, *Art and Andrology during the Ottoman Empire* (Art and Andrology 6), izdao Serin KBLAMI, Berlin 1992, str. 44-58.
- 35| Usporedi Ulrich MARZOLPH, „Motiv-Index der arabischen literarischen Anekdote“, *Fabula* 24 (1983), str. 276ff; isto „Homophilie“, *Enzyklopädie des Märchens*, sv. 6, stupac 1221-22.
- 36| Usporedi Steven M. OBERHELMAN, „Hierarchies of Gender, Ideology, and Power in Medieval Greek and Arabic Dream Literature“, *Homoeroticism in Classical Arabic Literature*, str. 55-93.
- 37| Uspredi Franz ROSENTHAL, „Male and Female: Described and Compared“, *Homoeroticism in Classical Arabic Literature*, str. 24-54; ROWSON, „Medieval Arabic Vice Lists“, str. 58-59.
- 38| NABIELEK, *Sexualität*, str. 297-300. Istovrijednost žena i mladića kao seksualnih objekata naglašava i Sa'di; usporedi SOUTHGATE, „Men, Women, and Boys“, str. 437ff. Općenito o relevantnim izvorima za proučavanje seksualnih konvencija i predodžbi u prostoru islamske kulture, usporedi Franz ROSENTHAL, „Fiction and Reality: Sources for the Role of Sex in Medieval Muslim Society“, *Society and the Sexes in Medieval Islam*, str. 3-22.
- 39| Usporedi primjerice sljedeća obrazloženja za zabranu promatranja mladića kod IBN AL-ĞAUZĪA (*Damm al-hawā*, izdao Muhammad al-Gazālī Mustafā 'Abd al-Wahid, Kairo 1381/1962, str. 121; preveo LEDER, *Ibn al-Ğauzī*, str. 211): „Pogled na mladića dopušten je samo ako je oslobođen svake požude; čak i kad požuda nije prisutna, postoji bojazan da se ne pobudi pogledom. Za naše je kolege zabrana dvostruko utemeljena: a) Kod zdravih ljudi postoji požuda i zabrana pogleda je nužna. b) Tko tvrdi da ne osjeća nikakvu požudu, laže i kad bi mu se moglo vjerovati, bio bi životinja, a ne čovjek.“
- 40| Usporedi o tome BÜRGELE, „Abglanz Gottes oder Fallstrick Satans?“ str. 109ff; Annemarie SCHIMMEL, *Mystische Dimensionen des Islam. Die Geschichte des Sufismus*, München 1992, str. 410ff; isto, „Eros – heavenly and not so heavenly – in Sufi literature and life“, *Society and the Sexes in Medieval Islam*, str. 130ff. O zabrani promatranja tuđih žena i mladića s gledišta hanbalita, usporedi Joseph N. BELL, *Love Theory in Later Hanbalite Islam*, Albany 1979, str. 125ff; LEDER, *Ibn al-Ğauzī*, str. 202ff. O homoerotičnim motivima u opisima odnosa učitelj-učenik kod mistika, usporedi Margaret MALAMUD, „Gender and Spiritual Self-Fashioning: The Master-Disciple Relationship in Classical Sufism“, *Journal of the American Academy of Religion* 64 i (1996), str. 89-117.
- 41| Uvriježeni sinonimi su još i pojmovi bugā' i hulāq; usporedi ROWSON, „Medieval Arabic Vice Lists“, str. 64, 77 fusnota 37.
- 42| Usporedi o tome NABIELEK, *Sexualität*, str. 300-304; Franz ROSENTHAL, „Al-Rāzī on Hidden Illness“, *Bulletin of the History of Medicine* 52 (1978), str. 45-60; usporedi također Bassem NATHAN, „Medieval Arabic Medical Views on Male Homosexuality“, *Journal of Homosexuality* 26 iv (1994), str. 37-39.
- 43| ROWSON, „Medieval Arabic Vice Lists“, str. 69ff; isto, „The Effeminate of Early Medina“, str. 671-93; usporedi također BELLAMY, „Sex and Society“, str. 36. O terminu *muhannat*, usporedi također Paul SPRACHMAN, „Le beau garçon sans merci: The Homoerotic Tale in Arabic and Persian“, *Homoeroticism in Classical Arabic Literature*, str. 198-199, 208 fusnota 23; Maarten SCHILD, „Mukhannath“, *Encyclopaedia of Homosexuality*, sv. 2, str. 849-50.
- 44| NABIELEK, *Sexualität*, str. 273ff, 283. Iznimku su činili primjerice Ihwān al-Safā; usporedi ibid. 281-82. Posebno o grčkoj „pederastiji“ („sklonosti prema mladićima“ – *Knabenliebe*) usporedi Kenneth J. DOVER, *Greek Homosexuality*, Cambridge, Mass. 1978; Harald PATZER, *Die griechische Knabenliebe*, Wiesbaden 1982. Pederastijska inicijacija predstavlja i u drugim kulturama često prisutno obilježje institucionaliziranih homoseksualnih odnosa između odraslog muškarca i mladića („age-stratified pattern“). Usporedi Barry D. ADAM, „Age, Structure, and Sexuality: Reflections on the Anthropological Evidence on Homosexual Relations“, *The Many Faces of Homosexuality. Anthropological Approaches to Homosexual Behavior*, izdala Evelyn BLACKWOOD, New York/London 1986, str. 19-33.
- 45| Usporedi Gisela BLEIBTREUBHRENBERG, „Das Vorurteil gegenüber der Homosexualität“, *Homoerotische Lyrik*, str. 9-42; S. BAILEY, „Homosexualität“, *Religion in Geschichte und Gegenwart*, 3. izdanje, sv. 3,
- stupac. 441-43. Pregled različitih interpretacija istraživanja o *Knjizi postanka* 19:1-11 daje SOMMER, *Wider die Natur?* str. 41ff.
- 46| Pregled povijesnog razvoja istraživanja homoseksualnosti daju Vern L. BULLOUGH i Bonnie BULLOUGH, „The History of the Science of Sexual Orientation 1880-1980: An Overview“, *Journal of Psychology and Human Sexuality* 9 ii (1997), str. 1-16; Wayne R. DYNES i Warren JOHANSSON, „Gay Studies“, *Encyclopaedia of Homosexuality*, sv. 1, str. 456-61. Srednjovjekovna povezanost ideja prisutna je dođuše i u moderni. Tako je primjerice desno orijentirani publicist Patrick J. Buchanan zbog učestalih pojava potresa u području oko San Franciscas došao do zaključka da su: „Homoseksualci (su) objavili rat prirodi, a sada priroda traži stražnu osvetu.“ (New York Post, 24.5.1983; citirano u SOMMER, *Wider die Natur?* str. 180-81 fusnota 16).
- 47| Pojmovi „homoseksualnost“ i „heteroseksualnost“ potječu od Karla Marie [Benkerta] KERTBENYA, koji ih po prvi puta upotrebljava u pismu upućenom 6. svibnja 1868. Karlu Heinrichu ULRICHSU. Pojmove je kasnije popularizirao Gustav JÄGER u svojem spisu *Entdeckung der Seele* (*Spoznaja duše*) (1880).
- 48| O tome općenito William A. PERCY, „Exiles and Émigrés“, *Encyclopaedia of Homosexuality*, sv. 1, str. 379-82; Rudi C. BLEYS, „Homosexual exile: The textuality of imaginary paradise, 1800-1980“, *Journal of Homosexuality*

- 25 i/ii (1993), str. 165-82. Pregled francuske kolonijalne književnosti o sjevernoj Africi daju Jean-Robert HENRY (urd.), *Le Maghreb dans l'imaginaire français. La colonie, le désert, l'exil*, Aix-en-Provence 1985; Roland LEBEL, *Les voyageurs français du Maroc. L'exotisme dans la littérature de voyage*, Paris 1936; Abdeljelil LAHJOMRI, *L'image du Maroc dans la littérature française (de Loiti à Moutherlant)*, Algier 1973; TURBET-DELOF, *L'Afrique barbaresque*. Pregled njemačke književnosti o Maroku do 1945. daje Hanspeter MATTES, „Das Bild Marokkos in der deutschsprachigen Reiseliteratur der Zwischenkriegszeit 1918-1939 und des Zweiten Weltkriegs,“ *Wuqûf* 4-5 (1989-1990), str. 343-58.
- 49] O *Mission scientifique au Maroc*, usporedi. Dale F. BICKELMAN, *The Middle East. An anthropological approach*, Englewood Cliffs, NJ 1981, str. 43-44.
- 50] Usporedi Anne MARCOVICH, „French colonial medicine and colonial rule: Algeria and Indochina,“ *Disease, Medicine, and Empire. Perspectives on Western Medicine and the Experience of European Expansion*, izdali: R. MACLEAD i M. LEWIS, London/New York 1988, str. 103-17; BLEYS, *Geography*, str. 164-65
- 51] Usporedi na primjer DUCHESNE, *De la prostitution*, str. 44.
- 52] Usporedi na primjer KOCHER, *Criminalité*, str. 169: „Comme tous les peuples de l'Orient, l'Arabe est sodomitique. Remarquons que ce vice s'observe surtout chez les peuples où la polygamie est permise: dans certains cas, l'homme blasé, énérvé par l'abus des plaisirs, cherche par la sodomie à réveiller ses désirs, dans d'autres ce sont des hermaphrodites moraux.“
- 53] Usporedi DUCHESNE, *De la prostitution*, str. 44: „On doit peut-être chercher la cause d'une pareille dépravation, qui pervertit et dégrade l'instinct naturel du sexe masculin, dans le mépris qu'inspire aux Maures et aux autres peuples orientaux la faiblesse d'un sexe qui, leur accordant ses faveurs sans leur opposer assez de résistance, doit nécessairement, par cette soumission passive à leurs moindres velleités, loin d'exciter et d'aiguillonner leurs désirs, leur inspirer bientôt la satiété et le dégoût.“ Predodžbu da arapska žena ne posjeduje nikakvu seksualnu požudu, nalazimo i kod KOCHERA (*Criminalité*, str. 176-77), koji time objašnjava potpuni izostanak lezbijskih seksualnih kontakata: „L'amour lesbien, le tribadisme, est rare chez la femme arabe. Il semble que ce vice demande pour éclore un certain degré de civilisation; aussi ne s'observe-t-il que chez quelques prostituées. La cause qui nous paraît devoir être surtout invoquée ici pour expliquer ce fait, c'est le manque absolu d'érethisme chez la femme arabe: c'est une femelle. S'il en était autrement, si la passion venait animer ces statues parfois si belles, les femmes arabes ne chercheraient-elles pas à rompre la servitude dans laquelle les tiennent leurs maris?“
- 54] DUCHESNE, *De la prostitution*, str. 44-45: „A ces causes sont probablement venues s'en joindre d'autres et peut-être une bizarrerie insatiable qui pousse l'homme oisif à chercher des jouissances moins communes et plus étranges, soit enfin un raffinement illimité de volupté plus facile à caractériser qu'à comprendre et à expliquer.“
- 55] KOCHER, *Criminalité*, str. 170: „Malgré cette juridiction si sévère, chez les Arabes, de même que chez les Romains, les Grecs et les Chinois, existe cette race immonde que la paresse et l'amour du lucre pousse à exploiter les instincts pervers de ceux qui les entourent.“
- 56] KOCHER, *Criminalité*, str. 176.
- 57] REMLINGER, „La prostitution au Maroc,“ str. 105-6: „En attendant, le vice homosexuel étant contagieux comme tous les vices, serait-il impossible de prendre quelques mesures pour qu'il risquât moins de s'étendre hors de ses foyers d'origine? Le Maroc exerce à l'égard de certains Européens une attirance spéciale, en raison de la liberté avec laquelle l'homosexualité peut s'y étaler et de l'absence complète de répression comme de déshonneur qu'elle y entraîne. Il y a là une sorte de „spécialité“, à laquelle il serait désirable que le protectorat français pût assigner une fin.“
- 58] Usporedi o tome BLAZEK, *Rosa Zeiten*, str. 104ff.
- 59] REMLINGER, „La prostitution au Maroc,“ str. 105
- 60] KOCHER, *Criminalité*, str. 174-75
- 61] Usporedi na primjer Louis DE CHENIER, *The Present State of the Empire of Morocco*, London 1788, str. 73-74 (citirano u DUNNE, „Homosexuality,“ str. 61); H.K. Eckehardt HELMUT, *Sittenbilder aus Tunis und Algerien*, Leipzig 1869, str. 34-35, 39, 40, 45, 58-63, 86-93; Oskar LENZ, *Timbuktu. Reise durch Marokko, die Sahara und den Sudan. Ausgeführt im Auftrage der Afrikanischen Gesellschaft in Deutschland in den Jahren 1879 und 1880*, Leipzig 1884, sv. 1, str. 248; A. MOULIÉRAS, *Le Maroc inconnu. Exploration du Rif*, Paris 1895, str. 162; H. QUEDEN-FELDT, „Die Corporationen der Ulêd Ssidi Hammed-u-Mûssa und der Ormâ im südlichen Marokko,“ *Zeitschrift für Ethnologie* 21 (1899), str. 572-82; Heinrich SCHIFFERS-DAVRINGHAUSEN, *Menschen unter Allahs Sonne. Deutsche Augen sehen Nordafrika*, Berlin 1935, str. 374-75.
- 62] Usporedi na primjer Paul CHATINIÈRES, *Dans le Grand Atlas Marocain. Extraits du carnet de route d'un Médecin d'assistance médicale indigène*, Paris 1919, str. 35, 179-80, 187; LENZ, *Timbuktu*, str. 248, 367; SCHIFFERS-DAVRINGHAUSEN, *Menschen unter Allahs Sonne*, str. 364.
- 63] Carleton Stevens COON, *Tribes of the Rif*, Cambridge, Mass. 1931, str. 110-11; usporedi o tome i kritičke napomene DUNNEA, „Homosexuality,“ str. 62.
- 64] Edward A. WESTERMARCK, *Ritual and Belief in Morocco*, London 1926, sv. 1, str. 198ff; isto, „Beliefs relating to Sexual Matters in Morocco,“ *Verhandlungen des 1. Internationalen Kongresses für Sexualforschung. Berlin 10. bis 16. Oktober 1926. Veranstatet von der Internationalen Gesellschaft für Sexualforschung*. Redigirao dr. Max Marcuse, Berlin/Köln 1928, sv. 5, str. 168. O osobi Westermarcka usporedi BLEYS, *Geography*, str. 247-49.
- 65] Usporedi posebno njegove dijaloge o homoseksualnosti, *Corydon* (1920), njegovu autobiografiju *Si le grain ne meurt* (1926) te njegovu novelu *Les Fauxmonnayeurs* (1925). O GIDEOVOJ homoseksualnosti usporedi također MEYERS, *Homosexuality and Literature*, str. 32-41; Warren JOHANSSON, „Gide, André,“ *Encyclopaedia of Homosexuality*, sv. 1, str. 477-79; Claude MARTIN, André Gide, Reinbek 1995, str. 61ff. Usporedi također Dirk NAGUS-CHEWSKI, „Arabische Jungen/ junge Araber. Mit Cadinot auf den Spuren Gides,“ *Ikonen des Begehrens. Bildsprachen der männlichen und weiblichen Homosexualität in Literatur und Kunst*, izdali G. HÄRLE, W. POPP i A. RUNTE, Stuttgart 1997, str. 217-48.
- 66] André GIDE, *Der Immoralist*. S francuskog prevela Gisela Schlientz. Pogovor napisao Raimund Theis, Stuttgart 1997.
- 67] O osobi i djelu Paula BOWLESA usporedi njegove autobiografske spise *Without Stopping* (New York 1972.) i *Two Years beside the Strait: Tangier Journal 1987-1989*. Usporedi nadalje Christopher SAWYER-LAUCANNO, *An Invisible Spectator: A Biography of Paul Bowles*, London 1990; Gary PULSIFER (urd.), *Paul Bowles by his friends*, London 1992; Gena DAGEL CAPON (urd.), *Conversations with Paul Bowles*, Jackson MS 1993; Millicent DILLON, *You are not I: A Portrait of Paul Bowles*, Berkeley 1998. O osobi i djelu Jane [Auer] BOWLES, usporedi Millicent DILLON, *A Little Original Sin: The Life and Work of Jane Bowles*, London 1981; isto, (urd.), *Out in the World: Selected Letters of Jane Bowles 1935-1970*, Santa Barbara 1985.
- 68] O njemu usporedi Rodney SIMARD, „Williams, Tennessee,“ *Encyclopaedia of Homosexuality*, sv. 2, str. 1392-93; John M. CLUM, „Something Cloudy, Something Clear: Homophobic Discourse in Tennessee Williams,“ *South Atlantic Quarterly* 88 (1989), str. 149-67; usporedi također sjećanja Mohameda CHOUKRIJA koji je 1973. susreo Tennessee Williamsa u Tangeru, *Jean Genet und Tennessee Williams in Tanger*, Hamburg 1995, str. 85ff.
- 69] Usporedi Brion GYSIN, „Musik für 1001 Nacht,“ *Du. Die Zeitschrift der Kultur* 6 (lipanj 1990.), str. 68-73. O Brionu GYSINU usporedi također Brion GYSIN, *Umherschweiften, Beute machen. Erzählungen und Auskünfte aus Tanger*, Berlin/München 1997, str. 114-21. *Tanger Nonstop. Geschichten aus 1001 Stadt*. Film Jochena KRAUSA i Floriana SCHNEIDERA (1997).
- 70] Citirano u Simon BISCHOFF, „Längs der Fluchtlinie,“ *Du. Die Zeitschrift der Kultur* 6 (lipanj 1990.), str. 48

- 71| O Williamu Burroughsu i njegovom djelu usporedi Barry MILES, *William Burroughs. El Hombre Invisible*, London 1992; Ted MORGAN, *Literary Outlaw: the Life and Times of William S. Burroughs*, New York 1988; Joe MAYNARD i Barry MILES, *William S. Burroughs: a Bibliography, 1953-1973*, Charlottesville 1978.
- 72| O njemu usporedi na primjer Barry MILES, *Allen Ginsberg*, New York 1989.
- 73| O njemu usporedi na primjer Ann CHARTERS, *Jack Kerouac: a Biography*, New York 1973.
- 74| O njemu usporedi na primjer Larry R. SMITH, *Lawrence Ferlinghetti: Poet-at-large*, New York 1983.
- 75| O krugu oko Paula BOWLESA u Tangeru, usporedi Michelle GREEN, *The Dream at the End of the World. Paul Bowles and the Literary Renegades in Tangier*, New York 1992; Iain FINLAYSON, *Tangier. City of Dreams*, New York 1993; Kevin LACEY and Francis POOLE (urd.), *Mirrors on the Maghrib: Critical Reflections on Paul and Jane Bowles and other American writers*, Delmar 1996. Usporedi također i tematski broj pod naslovom „Zuflucht Tanger. Ein Ort für Literaten“ („Utočište Tanger. Mjesto za literate“) (*Du. Die Zeitschrift der Kultur* 6, lipanj 1990.); Klaus HARPPRECHT, „Mythos Tanger“, *Merian (Marokko)* 1/XL (1987), str. 68-73; Gunar ORTLEPP, „Ein Amerikaner in Tanger“, *Der Spiegel* 43 xvii (24.4.1989.), str. 224-28; Michel Rauch, „Das geheimnisvolle Tor zur Wüste“, *Welt am Sonntag* (2.5.1999.). O beat generaciji usporedi također Catharine R. STIMPSON, „The Beat Generation And The Trials Of Homosexual Liberation“, *Salmagundi* 58/59 (1982/1983), str. 373-92; John TYTELL, *Naked Angels: the Lives and Literature of the Beat Generation*, New York 1976; Hans-Christian KIRSCH, *Dies Land ist unser. W.S. Burroughs, A. Ginsberg, J. Kerouac*, New York 1993.
- 76| Usporedi Robert ALDRICH, „Weiße und farbige Männer. Reisen, Kolonialismus und Homosexualität zwischen den Rassen in der Literatur“, *Forum* 7 (1989), str. 10. O Genetu, usporedi Warren JOHANSSON, „Genet, Jean“, *Encyclopaedia of Homosexuality*, sv. 1, str. 464-66; usporedi također sjećanja Mohameda CHOUKRIJA koji je 1968. susreo Geneta u Tangeru, *Jean Genet und Tennessee Williams in Tanger*, Hamburg 1995, str. 7ff
- 77| Usporedi ALDICH, „Weiße und farbige Männer“, str. 10.
- 78| John LAHR (urd.) *The Orton Diaries. Including the correspondence of Edna Welthorpe and others*, New York 1986. O ORTONU usporedi FINLAYSON, *Tangier*, str. 295ff; Rodney SIMARD, „Orton, Joe“, *Encyclopaedia of Homosexuality*, sv. 2, str. 933-34. 79| *Ort der Versuchung (Mjesto kušnje)* S engleskog prevela Dorothea Gotfurt. Pogovor napisao Gerhard Hoffmann, Berlin 1994.
- 80| O njemu usporedi FINLAYSON, *Tangier*, str. 298ff.

- 81| Ovomu nadalje pripadaju francuski pisac Michel TOURNIER (rođen 1924.); Harold NORSE (*Six for Mohammed Riffi* – 1962-63.); Scott SYMON (*Helmet of Flesh* – 1986.); Aldo Busi (*Sodomies in Eleven Point* – 1992.); Rupert EVERETT (*Hello Darling, are you working?* – 1992.).
- 82| *Der Immoralist*, str. 24-25, usporedi o tome i BOONE, „Vacation Cruises“, str.101.
- 83| MAUGHAM, *Ort der Versuchung*, str. 32-33.
- 84| *Der Immoralist*, str. 25.
- 85| Ibid., str. 32.
- 86| Ibid., str. 75.
- 87| Ibid., str. 37
- 88| *The Orton Diaries*, str. 164 i passim.
- 89| Ibid., str. 162 i passim.
- 90| Ibid., str. 185, 189 i passim. Usporedi također BOONE, „Vacation Cruises“, str. 101-102.
- 91| Dirk BEINE, „Tangerine Dream“, *Du und Ich* 13 (ožujak 1981.), str. 20.
- 92| Philipp SALOMON, „Casablanca“, *Du und Ich* 12 iii (1980), str. 34
- 93| Usporedi primjerice dijalog između Arnolda Turnera i Ewinga Bairda u MAUGHAM, *Ort der Versuchung*, str. 27-28.
- 94| Ibid., str.115
- 95| Alfred CHESTER, „Tanger Peepshow“, *Du. Die Zeitschrift der Kultur* 6 (lipanj 1990.), str. 46.
- 96| Simon BISCHOFF u BOWLESOVOM odnosu prema njegovom

- marokanskom štićeniku vidi neku vrstu pederastijske inicijacije; usporedi „Längs der Fluchtlinie“, str. 55, 58ff.
- 97| Po pitanju seksualne dimenzije odnosa usporedi FINLAYSON, *Tangier*, str. 131ff.
- 98| O Mohamedu MRABETU usporedi FINLAYSON, *Tangier*, str. 334ff.
- 99| O Mohamedu CHOUKRIJU usporedi FINLAYSON, *Tangier*, str. 327-34.
- 100| *Love With A Few Hairs*. Taped and translated from the Moghrebi and edited in collaboration with Mohammed MRABET by Paul BOWLES, New York 1968 (San Francisco 21986). Usporedi o tome i BOONE, „Vacation Cruises“, str. 102-3.
- 101| Slično izvještava Michel TOURNIER („African Adventures [Translated by Barbara Wright],“ *The European Gay Review* 3 (1988), str. 55-51) da mu je marokanski vrtlar poslao svog sina u nadi da će ga TOURNIER povesti u Francusku kao svog ljubavnika i kućnog slugu.
- 102| Usporedi MRABET, *Love With A Few Hairs*, str. 196: „Mohammed went on living with Mr. David at the hotel and helping him in the bar, and they were both happy. In different ways Mr. David often told him that everything he had predicted for him had come true. The memory of Mina had gone out of his head. Because he was happy he drank less and grew healthy again. He had other girls, but he did not let himself love any of them. When he

- thought about it he would say to himself: I'm lucky to have a friend who understands the world. He pulled me back when I was at the edge.“
- 103| Mohamed CHOUKRI, *Das nackte Brot. Ein autobiographischer Roman und fünfzehn Erzählungen* (Goli kruh. Autobiografski roman i petnaest pripovijetki). S arapskog preveli Georg Brunold i Viktor Kocher, Zürich, 1998, str. 101-3. Općenito o ovom djelu usporedi studiju Barbare SIGGE, *Entbehrung und Lebenskampf. Die Autobiographie des marokkanischen Autors mohamed Choukri*, Berlin 1997.
- 104| Ibid., str. 102-103 Prezir domaćeg stanovništva prema strancima homoseksualne orijentacije dolazi do izražaja i u sljedećoj epizodi koja se odigrala 1973. godine. Mohamed CHOUKRI pratio je Tennesseeja WILLIAMSa do carinske uprave. CHOUKRI opisuje svoj razgovor s marokanskim carinikom: „Dok je Tennessee bio zaokupljen papirologijom, službenik me upita u slengu: „Ima li i on tu bolest?“ Pravio sam se da ne razumijem: „Koju bolest?“ Promatrao je ispitivački moju zapuštenu vanjštinu, mjerkajući me od glave do pete. „Jel' on topli brat?“ Osjetio sam se uvrijeđenim i oštro odvratio: „To me se ne tiče! To je u potpunosti njegova stvar! Ja sam učitelj, a on je moj prijatelj. Ja u svakom slučaju nisam peder.““ CHOUKRI, *Jean Genet und Tennessee Williams in Tanger*, str.132-33.
- 105| Općenito o tom fenomenu usporedi DURAN, „Homosexuality and Islam“, str. 187ff; u odnosu na Irak usporedi također Ali Al-Wardi, *Soziologie des Nomadentums*, Neuwied/Darmstadt 1972, str. 365-68.
- 106| CHOUKRI, *Das nackte Brot*, str. 64-67.
- 107| Ibid., str. 27-28.
- 108| Ibid., str. 93ff, 106-9, 162-64.
- 109| *The Lemon*. Translated from the Moghrebi and edited in collaboration with Mohammed MRABET by Paul BOWLES, New York 1969 (San Francisco 21986.).
- 110| Mohammed MRABET, „The Datura Trees“, *M'Hashish* by Mohammed MRA BET. Taped and translated from the Moghrebi by Paul BOWLES, New York 1969 (San Francisco 21984.).
- 111| „The Two Rapists“, *The Jealous Lover*, by Larbi LAYACHI, Bolinas, CA 1986, str. 99ff.
- 112| Ibid., str. 106.
- 113| Ibid., str. 107: „A lot of men played games again, but Abdallah and Mohammed didn't leave their places. They felt ashamed. They never had imagined, until now, that this could happen. Now they knew that you only become a sinner when you're caught. You can do what you want, as long as you want to do it, you can even molest a child if you want, and get away with it. It's when you're caught that all the shame of the world comes down on top of you.“
- 114| Pariz 1969.
- 115| Ibid., 94: „En hiver, j'aime beaucoup somnoler et le maître n'y

peut rien car je lui fais du chantage: l'année dernière il m'a fait des propositions malhonnêtes et je les ai acceptées afin qu'il me laisse en paix et me donne le loisir de rêver du corps comptueux de ma marâtre. Tout le monde accepte les propositions du maître coranique! Il nous caresse furtivement les cuisses et quelque chose de dur nous brûle le coccyx. C'est tout! Je sais que ce n'est pas grave. Mon frère aîné veille au grain. Les parents, généralement au courant de telles pratiques, ferment les yeux pour ne pas mettre en accusation un homme qui porte en son sein la parole de Dieu; superstitieux, ils préfèrent ne pas être en butte aux sortilèges du maître."

- 116| Usporedi o tome Nabil I. MATAR, „Homosexuality in the Early Novels by Nageeb Mahfouz,“ *Journal of Homosexuality* 26 IV (1994), str. 77-90.
- 117| Usporedi o tome FINLAYSON, *Tangier*, str. 307ff.
- 118| Usporedi na primjer *Spartacus* '79, str. 309: „Homoseksualnost je zabranjena. 1972. policija je započela s prvim sankcijama protiv homoseksualaca. To se održalo sve do danas, iako se raniji izvještaji o sustavnom uznemiravanju čine ponešto pretjeranim. Najnovije informacije odaju utisak da takvi „slučajevi“ većinom proizlaze iz pokušaja ucjene pojedinih korumpiranih policijskih službenika, a da se ne odnose na službenu policiju. Iako je atmosfera u Tunisu općenito nešto prijateljskija, Maroko

može unatoč tome biti isplativa zemlja za odmor, uz preduvjet da se možete pomiriti s činjenicom da se morate neupadljivo ponašati ...“ Usporedi kudikamo negativniju procjenu situacije u *Spartacusu* '87, str. 477 (koja isto glasi i u *Spartacusu* '89, str. 566-67; te *Spartacusu* '90/'91, str. 533): „Prema onome što se govori, homoseksualnost je ilegalna i kažnjava se prema članku 489 kaznenog zakona s 6 mjeseci do 3 godine zatvora i [sic] novčanom kaznom od 120 do 1200 dirhama. Nesklonost prema visokostandardnom zapadnjačkom turizmu i njegovim ponekad nezgodnim oblicima sve se više povećava. I fundamentalistički islam proteklih godina pokazuje sve veće neprijateljstvo prema pederima, dakako i zbog prostitucije, protiv koje se pokušava oštro postupati. Maroko je u međuvremenu postao sve samo ne raj za obožavatelje arapskih mladića. Prema navodima raznih turističkih agencija (Švicarska, Engleska, Nizozemska), sve su učestaliji napadi na turiste. Policijske racije su nasuprot tomu nedosljedne i često se stvara dojam da policijski službenici nisu pretjerano zainteresirani. Doduše, gotovo su svi hoteli zabranili turistima dovođenje tamošnjih stanovnika u sobu. Do susreta smije doći na recepciji, ali i na to se sumnjičavo gleda. Osoblje hotela je većinom pošteno, iako je krajnje loše plaćeno. Berberi i Mauri imaju različite običaje: Berberi su manje usmjereni na prostituciju, a više vole prodavati stvari. Distanciraniji

su, iako uvijek ljubazni i spremni pomoći.“ U *Spartacusu* '97/'98, na strani 637 se dodaje: „Na temelju informacija koje posjedujemo, Agadir i Makareš nisu preporučljivi za turiste (posebno za turiste homoseksualne orijentacije koji se kreću sami i u tami).“ Usporedi također Robert D'AVANZO, „Moroccan Warning,“ *Gay Times* (travanj 1991), str. 24; ROCKY, „Sextourismus,“ *Don und Adonis Magazin* 135 (srpanj/kolovoz 1993.), str. 19.

- 119| Usporedi BLEYS, *Geography*, str. 266-67. Sljedeći fiktivni događaj potvrđuje da odbijanje zapadnjačkog homoseksualnog turizma ne uključuje automatski odbijanje muške prostitucije među Marokancima: „Stigli su turisti s kruzera – „moderni križari.“ Leže kao klade, polugoli na obalama islama. Bijele plaže prekrivene su tijelima čija boja varira od roze do flekavo crvene, od sive do brončane. Mnoštvo Muslimana raspojasano luduje unaokolo, igrajući se preskanja raznoškom i nogomet te promatrajući onako usput tko ih kradomice pogledava. „Vam se sviđam?“ upita Musliman tinejdžerskog uzrasta. „Da, da. Mmmmm hmmm. Pa naravno,“ odvrativši srednjovječni nazarenac, podupirući se uz stenjanje u sjedećem položaju. „Sviđam li se ja tebi?“ „O, da. Vi mi se jako sviđate. Hoćete li sa mnom kući, gospodine?“ Prije nego li je nazarenac uspio odgovoriti, približi im se Marokanac u ranim dvadesetima i položi svoju ruku na mladićevo rame, mrkog lica i čvrsto stisnutih usana plavičastog odsjaja. „Ne idi s njim. Ne

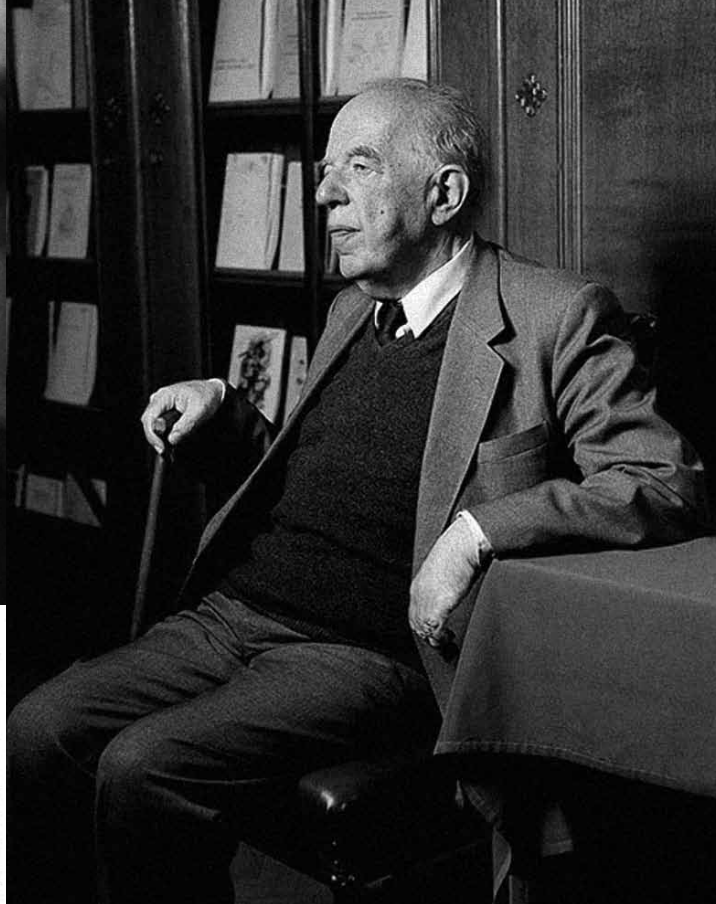
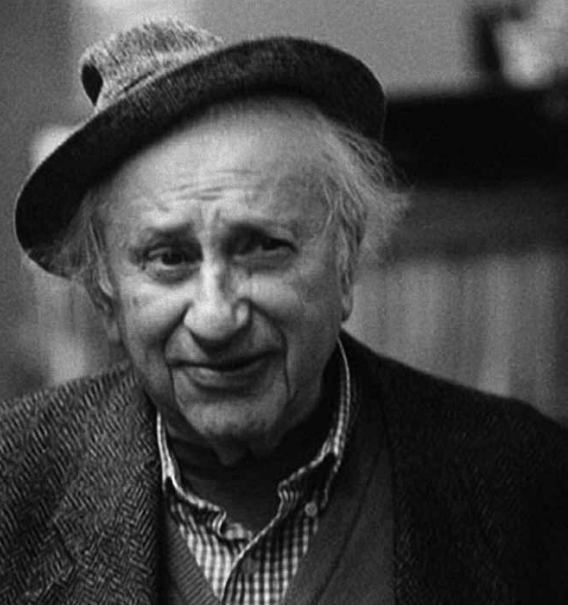
idi s ovim istrošenim nazarenac za njegovih pišljivih petsto franaka. Ne idi s ovom svinjom.“ „Zašto, jel' on pripada tebi?“ upita mladić. „S takvima ne bih ni za što na svijetu htio imati posla, ni sa kim od njih. Pođi sa mnom i dat ću ti dvije tisuće.“ (CHESTER, „Tanger Peepshow,“ str. 44).

- 120| Usporedi BALDAUF, *Knabenliebe in Mittelasien*, str. 6.
- 121| Za primjere usporedi GLÜNZ, „Das männliche Liebespaar,“ str. 121, fusnota 4; SCHIMMEL, „Eros,“ str. 129.
- 122| Za malo primjera u kojima je tematizirana homoseksualnost usporedi MATAR, „Homosexuality,“ str. 88, fusnota 1.
- 123| Usporedi Ewald WAGNER, *Abū Nuwās. Eine Studie zur arabischen Literatur der frühen 'Abbāsidenzeit*, Wiesbaden 1965, str. 107-10.
- 124| Usporedi o tome općenito DUNNE, „Homosexuality,“ str. 75ff.
- 125| Intervju s Paulom BOWLESOM, vodio Michael ROGERS. Prvi otisak u *Rolling Stones* (23.5.1974). Novi otisak u *Du. Zeitschrift der Kultur* 6 (lipanj 1990.), str. 79. Za Egipat, usporedi Bruce William DUNNE, *Sexuality and the 'Civilizing Process' in Modern Egypt*, Diss. Georgetown University 1996.
- 126| Usporedi na primjer „Introduction,“ *Studies in Homosexuality*, izdali Wayne R. DYNES i Stephen DONALDSON, New York/London 1992, str. x; DURAN, „Homosexuality

and Islam,“ str. 186, 193-95; Hannelore SCHÖNIG, „Aids als das Tier (Däbba) der islamischen Eschatologie. Zur Argumentation einer türkischen Schrift,“ *Die Welt des Islams* 30 (1990), str. 211-18.

- 127| Za Iran usporedi primjerice Daniela DANNA, „Punishable by death. An Iranian refugee talks about life under Islamic law,“ *The Advocate. The National Gay and Lesbian News Magazine* 618 (15.12.1992.), str. 59-60. I u Afganistanu se zbog vladavine Talibana situacija homoseksualaca drastično pogoršala. Usporedi na primjer vijest njemačke novinske agencije dpa od 23.3.1998. („Taliban lassen zwei Verurteilte in Afghanistan lebendig begraben“ – „Talibani u Afganistanu osudili dvojicu homoseksualaca i žive ih zakopali“). Usporedi nasuprot tome informaciju objavljenu u *Spartacusu* '79, str. 23 o homoseksualnosti u Afganistanu prije ulaska sovjetske vojske u zemlju: „Homoseksualnost i biseksualnost su takoreći dio svakodnevnog života. No, računajte na stanovitu dozu brutalnosti Afganistanaca u seksu. Posebno se pazite seoskog stanovništva i nomada.“ O položaju homoseksualaca u Turskoj, usporedi Arslan YUZGUN, „Homosexuality and Police Terror in Turkey,“ *Journal of Homosexuality* 24 iii/iv (1993), str. 159-69.
- 128| Usporedi na primjer autobiografiju pakistanskog homoseksualca Badrudina KHANA, *Sex Longing and Not Belonging. A Gay Muslim's Quest for Love and Meaning*, Bangkok 1998.
- 129| O današnjoj situaciji usporedi na primjer Rex WOCKNER, „Homosexuality in the Arab and Moslem World,“ *Coming out. An Anthology of International Gay and Lesbian Writings*, izdao Stephan LIKOVSKY, New York 1992, str. 102-16. O homoseksualnosti i konstrukciji spolova u modernoj Turskoj, usporedi Hermann TERTILT, „Ibne. Zum Verstandnis zwischenmännlicher Sexualität in der Türkei,“ *Männersexualität*, izdali Haydar KARATEPE i Christian STAHL, Reinbek 1993, str. 125-37.

Ovaj je članak mjesecima prije nego li je objavljen pobudio veliku pozornost na Internetu. Gospodin Arno Schmitt (Berlin) je činjenicu da mu je autorica članka prepustila skicu rukopisa iskoristio kako bi na internetu plasirao oštru kritiku članka koja je više nalikovala na negativnu kampanju i to puno prije objavljivanja konačne verzije članka. Izdavači smatraju takav način postupanja izuzetno nečasnim. *Die Welt des Islams* (Svijet islama) je u svako vrijeme otvoren za objektivnu i nepristranu raspravu.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 6/7 2009.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VI, broj 6/7, 2009.

Glavna i odgovorna urednica

Nikolina Sarić

Uredništvo

Tomislav Bradolica, Vanja Dolenc,
Nikolina Sarić, Filip Šimetin Šegvić,
Andreja Talan

Urednik pripravnika

Stefan Treskanica

Redakcija

Tomislav Bradolica, Vanja Dolenc,
Nikolina Sarić, Filip Šimetin Šegvić,
Andreja Talan, Stefan Treskanica

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Jasna Galjer
Tomislav Galović, prof.
dr. sc. Ivo Goldstein
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Petar Korunić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Mirjana Matijević-Sokol
dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus
dr. sc. Drago Roksandić

Lektura i korektura

Vedrana Janković
Marko Pojatina
Zoran Priselac

Dizajn i priprema za tisak

Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevod sažetaka na engleski jezik

Tomislav Brandolica
Marko Lovrić
Marija Marčetić

Prijevod sažetaka na njemački jezik

Azra Plićanić-Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić

Prijevod sažetaka na francuski jezik

doc. dr. sc. Zvezdana
Sikirić-Assouline
Zrinka Miladin

Izdavač

ISHA Zagreb
– Klub studenata povijesti

Tisak

Kerschhoffset

Naklada

Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo
stavove autora i ne predstavljaju
nužno stavove i mišljenja uredništva
i izdavača. Izdanje časopisa ostvareno
je uz novčanu potporu Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
Cijena časopisa iznosi 7,00 kn.

Adresa uredništva:

ISHA Zagreb
– Klub studenata povijesti
(za: Redakcija „Pro tempore“),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
nikolina.sar@gmail.com

